

Институт
за политичке
студије

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу

социјалне политике и социјалног рада

УДК 364 год. 54 № 03/2019.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА SOCIAL POLICY

ISSN 0038-0091

УДК 364

Година 54

Број 3/2019.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада

ISSN 0038-0091 UDK 364

Број 3/2019 Год. 54, стр. 1 – 112

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.32019>

Часопис излази три пута годишње

Часопис Социјална политика покренут је 1946. под називом Весник рада,
а од 1951. године излази под називом Социјална политика.

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд, Светозара Марковића 36
тел. 33-49-204, 30-39-380, Е-mail: ipsbgd@eunet.rs, www.ipsbgd.edu.rs

Висока школа социјалног рада, Београд, Терезије 23

тел: 011/4040838 www.asp.edu.rs

За издавача

Живојин Ђурић

Владимир Илић

Главни и одговорни уредник

Зоран Весић

Заменик главног и одговорног уредника

Бранкица Јанковић

Владимир Илић

Редакција

Зоран Весић, Бранкица Јанковић, Владимир Илић, Луција Вејмелка,

Угљеша Јанковић, Ђорђе Стојановић, Александар Југовић,

Данило Вуковић, ФадиљЕминовић

Савет часописа

Миле Милосављевић; Нијаз Карић; Биљана Маричић; Сузана Борнорова;
Живојин Ђурић; Зоран Драгишић; Светлана Драженовић; Биљана Зекавица;
Dragana Stöckel; Горан Петковић; Ива Бранковић; Julija M. Watkins; Сандра
Перић; Дарија Завишек; Весна Дуканац; Миодраг Ђурић; Сања Ђурђевић

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Секретари редакције

Бојана Секулић

Адријана Јовановић

Редизајн корица

Ана Милутиновић

Прелом и штампа- Ситопринт, Житиште

Тираж: 70 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

САДРЖАЈ

Уводник.....5-7

Тема броја

ИЗАЗОВИ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Јасна Кнежевић

ОДНОС ИЗМЕЂУ БИОЛОШКЕ ДЕЦЕ ХРАНИТЕЉА И
ДЕЦЕ НА ХРАНИТЕЉСТВУ (ПЕРСПЕКТИВА
БИОЛОШКОГ ДЕТЕТА).....9-27

Дијана Јанковић, Миона Гајић

ИСТИЦАЊЕ ВАЖНОСТИ ПРАВА ДЕЦЕ НА
АЛТЕРНАТИВНОМ СТАРАЊУ СА ПОСЕБНИМ
ОСВРТОМ НА ПРАВО НА ИДЕНТИТЕТ И ПРАВО НА
ПАРТИЦИПАЦИЈУ.....29-45

Виолета Марковић

АЛТЕРНАТИВНО СТАРАЊЕ ЗА ДЕЦУ МИГРАНТЕ
/ТРАЖИОЦЕ АЗИЛА БЕЗ ПРАТЊЕ РОДИТЕЉА ИЛИ
СТАРАТЕЉА У СРБИЈИ.....47-64

Ива Бранковић, Нада Шарац

ПРОГРАМ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦАМА ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ
У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У
РИЗИКУ.....65-81

Сузана Михајловић Бабић, Наташа Милошевић

СОЦИЈАЛНО ИСКЉУЧИВАЊЕ ДРЖАВЉАНА ТРЕЋИХ
ЗЕМАЉА СА ЕВРОПСКИХ ТРЖИШТА РАДА.....83-101

Зоран Весић

ПРИКАЗ НАУЧНЕ МОНОГРАФИЈЕ: ГЕОРГЕ Е.
ВАИЛЛАНТ, ТРИУМПХС ОФ ЕХПЕРИЕНЦЕ -
ТХЕ МЕН ОФ ТХЕ ХАРВАРД ГРАНТ СТУДУ,
БЕЛКНАП ПРЕСС, УСА, 2012.....103-105

SOCIAL POLICY

CONTENTS

Introductory word.....5-7

The issue's Theme

CHALLENGES OF CHILD PROTECTION IN THE SOCIAL WELFARE SYSTEM

Jasna Knezevic

RELATIONSHIP BETWEEN BIOLOGICAL CHILD CHILD AND FOOD CHILD (BIOLOGICAL CHILD PERSPECTIVE).....9-27

Dijana Jankovic, Miona Gajic

STRENGTHENING THE IMPORTANCE OF THE RIGHT OF CHILDREN TO ALTERNATIVE CARE WITH A PARTICULAR REFERENCE TO THE RIGHT TO IDENTITY AND THE RIGHT TO PARTICIPATION.....29-45

Violeta Markovic

ALTERNATIVE CARE FOR MIGRANTS / ASYLUM ASSOCIATED CHILDREN WITHOUT THE ACCOMPANY OF PARENTS OR CUSTOMERS IN SERBIA.....47-64

Iva Brankovic, Nada Sarac

SUPPORT PROGRAM FOR FAMILIES OF CHILDREN INVOLVED IN LIFE AND / OR STREET WORK AND AT-RISK CHILDREN.....65-81

Suzana Mihajlovic Babic, Natasa Milosevic

SOCIAL EXCLUSION OF THIRD COUNTRIES FROM EUROPEAN LABOR MARKETS.....83-101

Zoran Vesic

BOOK REVIEW: GEORGE E. VAILLANT, TRIUMPHS OF EXPERIENCE - THE MEN OF THE HARVARD GRANT STUDY, BELKNAP PRESS, USA, 2012.....103-105

Уводник

Доц, др. Зоран Весић

Поштоване колегинице и колеге, аутори и коаутори објављених радова,

За крај 2019. године припремили смо за Вас трећи и последњи овогодишњи број часописа "Социјална политика". **Овог пута, са поносом Вас обавештавамо, да ће у 2020. години часопис "Социјална политика" бити категорисан у категорији M52.** То значи да смо напорним радом, сталним подизањем квалитета успели да пређемо у вишу категорију као и да научна и стручна јавност то препозна. За овај успех су заслужни заменица главног и одговорног уредника госпођа Бранкица Јанковић, сви чланови редакције и савета часописа. Не би било поштено и не нагласити да велике заслуге припадају и доскорашњем главном и одговорном уреднику проф. др Мирославу Бркићу, који је поставио сјајне основе на којима је овај часопис растао.

У првом раду се посматрају ставови биолошке деце хранитеља о хранитељству и анализира начине на који биолошка деца хранитеља доживљавају односе са дететом смештеним у њиховим породицама Досадашњи фокус стручних служби али и истраживачког рада када се говори о породичном смештају је превасходно усмерен на подршку деци на смештају и хранитељима. Биолошка деца хранитеља се врло често занемарују у тим истраживањима, те овај рад баца ново светло на ово питање. Резултати истраживања су указала на повезаност између односа и укупног броја деце у породици, као и између година бављења хранитељством и квалитета односа биолошке деце хранитеља и деце на хранитељству.

Предмет другог рада у часопису су деца у систему алтернативне бриге. Како ауторке истичу она заслужују једнаке могућности и једнако поштовање права као и деца која живе у биолошким породицама. Неопходно је да права деце на алтернативном старању имају централно место у свим процесима бриге. Њихова права и добробит захтевају посебну пажњу и морају се чувати и сматрати неповредивима.

Како би операционализовала опште стандарде Конвенције о правима детета, Генерална скупштина Уједињених нација 2009. године усвојила је документ “Смернице за алтернативно старање о деци”. У Републици Србији за сада не постоји закон који обједињује сва права детета, али су одредбе које права детета штите разасуте по бројним законима. Права детета су инкорпорирана у Закон о социјалној заштити, Породични закон, поједине правилнике и уредбе. На иницијативу Савета за права детета 2019. године урађен је Нацрт закона о правима детета и Заштитнику права детета.

О алтернативном старању али за децу мигранте тражиоце азила без родитељског старања, говори четврти рад. Кроз Србију је, од 2015. године, пропутовао велики број деце, а међу њима велики је број био деце без пратње одрасле одговорне особе. За њих је од 2015.године прописана посебна заштита, са наглашеном одговорности надлежних Органа старатељства за пружање старатељске заштите и утврђивања најбољег интереса деце без пратње, али и дужност да се деца из ове популације смештају у установе социјалне заштите које су унапред предвиђене за смештај малолетних странаца. Циљ рада је приказ и анализа постојећег система алтернативне заштите за малолетне мигранте/тражиоце азила без пратње родитеља или старатеља и како се систем мењао и развијао од 2015.године до данас.

Четврти рад говори о програму подршке породицама деце укључене у живот и/или рад на улици и деце у ризику. Циљ овог рада је представљање програма подршке породицама деце укључене у живот и рад на улици, који је креирала група ауторки из Србије и који се од 2017. године примењује у дневним центрима у Босни и Херцеговини и Црној Гори. Програм је креиран на основу опсежне анализе већег броја постојећих програма подршке породици на глобалном нивоу, као и праксе и потреба дневних центара намењених деци укљученој у живот и рад на улици и деци у ризику у региону. Основни принципи на којима је програм заснован су центрираности на дете, фокусираности на породицу и укључености у заједницу, као и усмереност на снаге и резилијентност детета и породице. Оснаживање родитеља како би боље одговорили на потребе детета представља кључни циљ програма и подразумева

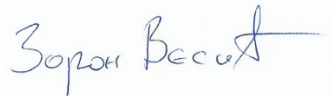
подршку развоју знања и вештина родитеља у три важне области: лична резилијентност, родитељска компетентност и социјална повезаност.

Предмет анализе у петом раду је положај држављана трећих земаља на европским тржиштима рада. Циљ је утврђивање постојања и одлика неједнакости у приступу, радном ангажману и исходима на тржишту рада за држављане трећих земаља у европским државама, као и начина креирања ових неједнакости. Теоријски оквир анализе представља концепт социјалног искључивања и са њиме повезан концепт ограниченог грађанства којим се настоји образложити искључивање присилних миграната из приступа тржишту рада. Методолошки приступ се заснива на анализи садржаја легислативних, политичких и статистичких докумената. Резултати анализе указују на то да национално формулисане политике приступа тржиштима рада за мигранте имају за исход вишу стопу незапослености миграната у односу у домицилно становништво, непризнавање њихових квалификација и са тиме повезано ангажовање у нискоквалификованим и слабо плаћеним пословима за ову популацију на тржишту рада.

На крају је дат и приказ књиге Џорџа Ваиланта, ”Тријумф искуства – Људи харвардске Грантове студије” (“Triumphs of Experience - The Men of the Harvard Grant Study”) која је објављена 2012. године. У књизи се сумирају налази једне од најпознатијих лонгитудиналних студија на свету и истиче факторе који доприносе дужини и квалитету живота у старијем добу.

Позивам Вас да доставите своје радове за први број нашег часописа у 2020. години. Рок за достављање радова је 1. март 2020. године.

Главни и одговорни уредник

Доц. др Зоран Весић

Јасна Кнежевић*

Центар за породични смештај и усвојење Београд

ОДНОС ИЗМЕЂУ БИОЛОШКЕ ДЕЦЕ ХРАНИТЕЉА И ДЕЦЕ НА ХРАНИТЕЉСТВУ (ПЕРСПЕКТИВА БИОЛОШКОГ ДЕТЕТА)

Сажетак

Фокус стручних служби али и истраживачког рада када говоримо о породичном смештају је превасходно усмерен на подршку деци на смештају и хранитељима. Са друге стране, биолошка деца хранитеља и поглед на хранитељство из њихове перспективе, њихов доживљај о хранитељству, њихов однос са децом смештеном у породици често остају ван ових опсега. Рад има за циљ анализу начина на који биолошка деца хранитеља доживљавају односе са дететом смештеним у њиховим породицама. Истраживање је спроведено на узорку од шездесет једног биолошког детета хранитеља чији се родитељи баве хранитељством, узраста од дванаест до деветнаест година, оба пола (N=61, 33 девојчице, 28 дечака). Испитаници су биолошка деца хранитеља из хранитељских породица са територија које прати Центар за породични смештај и усвојење Београд. Технике коришћене за прикупљање података су упитник и продубљени интервју. Утврђена је повезаност између односа и укупног броја деце у породици, као и између година бављења хранитељством и квалитета односа биолошке деце хранитеља и деце на хранитељству. Добијени резултати указују да је однос између биолошког детета хранитеља и детета на смештају

* knezevicjasna94@gmail.com

према мишљењу биолошке деце веома позитиван, те да према карактеристикама односа (улогама које деца заузимају, компетитивности, удруживању) одговара односу који се формира међу сиблинзима.

Кључне речи: биолошка деца хранитеља, перспектива биолошке деце хранитеља, однос, карактеристике односа.

1. УВОД

Сазнања о доживљају биолошке деце хранитеља о хранитељству су доступна на основу не тако бројних истраживања. Уважавајући специфичности система алтернативне бриге у упоредној пракси, може се приметити да су ова сазнања доступнија у иностраној него у домаћој литератури где се чешће могу пронаћи закључци изнесени у оквиру ширих тема. Из истраживања Јанса и Харпа¹ сазнајемо да и родитељи и њихова биолошка деца сматрају да након реализације смештаја више немају довољно времена да посвете једни другима и развијању међусобног односа, мимо детета на хранитељству. Родитељи/хранитељи су неретко усмерени на припреме за долазак новог члана у породицу услед чега могу испустити из фокуса промене у понашању које испољавају њихова биолошка деца, вербално сагласна са њиховом одлуком да се баве хранитељством². Управо због вербализоване сагласности, родитељи могу превидети низ дилема, питања, страхова и осећања са којима се њихова деца могу суочавати при доношењу одлуке о бављењу хранитељством, по реализацији смештаја али и током његовог трајања. Јасно је да је неопходно да биолошко дете хранитеља у потпуности партиципира у процесу доношења одлуке о бављењу хранитељством њихове породице, а да његова сагласност мора бити изречена на основу потпуне информисаности детета³. У овом контексту, улога

1 Younes, M. N., Harp M. (2007). *Addressing the Impact of Foster Care on Biological Children and Their Families*. Child Welfare League of America. vol. 86, #4, July/Avgust 2007, pages 21-40.

2 Миленковић, С., Грујић, Д. (2010). *Хранитељство за бебе*. Београд: Центар за породични смештај деце и омладине Београд, стр. 116.

3 Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Србије (2015) чланом 23 предвиђа да се сагласност „добија у процесу који подразумева пуну информисаност

стручних радника који врше постпуак процене у Програму припреме кандидата за хранитељство⁴ је изузетно значајна: они би требало да детету пруже све потребне информације на начин који је у складу са њиховим узрастом и зрелошћу и осигурају да је његово изречено мишљење које узимају у обзир у процесу процене аутентично. У прилог гледишту да је неопходно биолошку децу хранитеља укључити у процес успостављања односа са биолошком децом хранитеља у најранијој фази говоре сазнања да су хранитељи чија су деца имала тешкоће да се прилагоде на промене породичне структуре и организације били склонији одустајању од бављења хранитељством⁵. Шта више, неки налази показују да разлог раскида 75% смештаја у периоду од прва три месеца по реализацији смештаја треба тражити управо у односима обележеним конфликтима или неслагањем између детета на смештају и биолошке деце хранитеља⁶. На овај начин, исцрпљују се ресурси свих страна укључених у конкретан процес, а поновна сепарација и промена у животу детета на хранитељству представљају још једно у низу искустава која могу бити трауматска.

1.1. Заснивање односа

Када је реч о припреми за смештај детета издвојеног из биолошке породице, подаци указују да код готово 40% деце и родитеља није обављена припрема за издвајање детета из породице а онда када је постојала сачињавало ју је једноставно објашњење разлога и информисање где дете иде⁷. Када је донета одлука о смештају детета у хранитељску породицу, процес припреме детета и породице се (онда када постоји време за припрему, односно када не говоримо о ургентном

корисника о правима, могућностима, разлозима, могућим ризицима и ограничењима појединих поступака, начинима документовања, поверљивости и ограничењима поверљивости, трошковима везаним за услуге и интервенције, одговарајућим алтернативама и праву корисника да одбију или повуку своју сагласност“

4 Правилник о хранитељству. *Службени гласник РС*, бр. 36/2008.

5 The fostering network. (2008). *Sons and daughters policy*. Internet https://www.thefosteringnetwork.org.uk/sites/www.fostering.net/files/public/resources/fostering-networks-position/sons_and_daughters_policy.pdf20/03/19.

6 Nuske, E. (2004). *Beyond the double edged sword: The Contradictory experiences of biological children in foster families*

7 Жегарац, Н. (ед.) (2014). *У лавиринту социјалне заштите: поуже истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају*. Београд: Факултет политичких наука

смештају) пре свега састоји у припреми детета и хранитеља док је укључивање других значајних особа за дете и чланова хранитељске породице спорадично. Нека од истраживања указују на чињеницу да су се деца која су имала могућност да отворено разговарају са својим родитељима и другим значајним особама брже адаптирала на промене те да се многе тешкоће кроз које пролазе могу ублажити уколико се правовремено започне припрема дете и пружа континуирана подршка⁸. Стога је веома значајно укључити и друге значајне особе из живота детета али и биолошко дете хранитеља у контакте који се одвијају као део припреме за смештај детета у хранитељску породицу⁹. Способности сваког детета да успоставља и одржава комуникацију обележена су друштвеним, културолошким, интерперсоналним контекстом, али и развојном путањом сваког детета¹⁰. Посматрано кроз призму различитих искустава која често имају деца на хранитељству - искуствима злостављања и/или занемаравања, траума и сепарација, стручни радници и хранитељи у највећој мери могу да неуобичајена и изазовна понашања детета сагледају у контексту дететове животне приче. С друге стране, биолошко дете хранитеља често не располаже свим информацијама, односно суочава се са мање или више тешкоћа да на адекватан начин разуме понашање детета на хранитељству. Па ипак, искуства биолошке деце хранитеља говоре да се деца радије отварају њима као вршњацима одраслим члановима породице¹¹.

---

8 Spears, W., Cross, M. (2003). *How do 'children who foster' perceive fostering?* Adoption and Fostering, vol. 27, no 4.

9 Грујић, Д., Иванишевић, Љ., Текић, В., Хаџовић Љ. (2015). *Сигурним кораком до хранитељства – приручник за хранитеље*. Београд: Центар за породични смештај и усвојење Београд, стр.175-188.

10 Лефевр, М. (2017). *Комуникација са децом и младима: радити другачије*. Београд: Универзитет, Факултет политичких наука.

11 Williams, D. (2017). *Recognising Birth Children as Social Actors in the Foster-Care Process: Retrospective Accounts from Biological Children of Foster-Carers in Ireland*. British Journal of Social Work, vol. 47, pp. 1394-1410. Internet <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1076&context=aaschslarts> 14/03/19.

2. МЕТОДОЛОГИЈА

2.1. Предмет истраживања

Предмет истраживања јесте стицање увида у доживљај биолошке деце хранитеља о њиховом односу са децом смештеном у њиховим породицама. Истраживање је изведено из ширег истраживања спроведеног за потребе израде мастер рада на тему „Улога биолошке деце хранитеља у хранитељству (перспектива детета)“, којим су истражени ставови деце о бављењу хранитељством њихових родитеља, њихов доживљај добијене подршке, однос између родитеља и деце и однос између биолошке деце хранитеља и деце на породичном смештају, односно „браће и сестара по хранитељству“. Истраживање има за циљ да испита како биолошка деца хранитеља доживљавају процес хранитељства и своју улогу у њему. Истраживачка питања су била: Да ли биолошка деца хранитеља свој однос са децом на хранитељству доживљавају позитивним или негативним? На који начин број деце у породици утиче на однос? На који начин дужина хранитељског искуства породице утиче на однос? Да ли су након реализације смештаја наступиле значајне промене у породици и какве су то промене?

2.2. Метод истраживања

За прикупљање података коришћен је упитник, сачињен од две целине: прву чини пет питања затвореног типа за прикупљање општих демографских података као и основних података о хранитељској породици (дужина бављења хранитељством хранитељске породице, број деце на хранитељству и укупан број деце у породици). Другу целину сачињава тринаест ајтема који за циљ имају прикупљање података о доживљају биолошке деце хранитеља о хранитељству. Варијабле које за циљ имају стицање увида у однос између биолошке деце хранитеља и деце на смештају су: „Мој однос са дететом/децом на хранитељству је одличан“, „Мислим да дете/деца која је/су у мојој породици имају поверења у мене“, „Мислим да је/су дете/деца која/-е живи/-е у мојој

породици срећно/-а“ и „Када би се дете/деца које/-а живи/-е у мојој породици иселило/-а, био/-ла бих веома тужан/-а“. Одговори су бележени на петостепеној скали Ликретовог типа. *Продубљеним интервјуима* се настоји анализирати перспектива деце хранитеља у оквиру ширих тема: која су осећања код њих доминирала пре реализације смештаја а која сада доминирају, да ли се и на који начин изменио њихов однос са родитељима након доласка детета на хранитељству, како виде своју улогу у хранитељству, на који начин доприносе адаптацији детета на живот у породици, да ли и које тешкоће могу да издвоје везане за хранитељство, уочавају ли и које предности од бављења хранитељством њихове породице.

2.3. Поступак истраживања

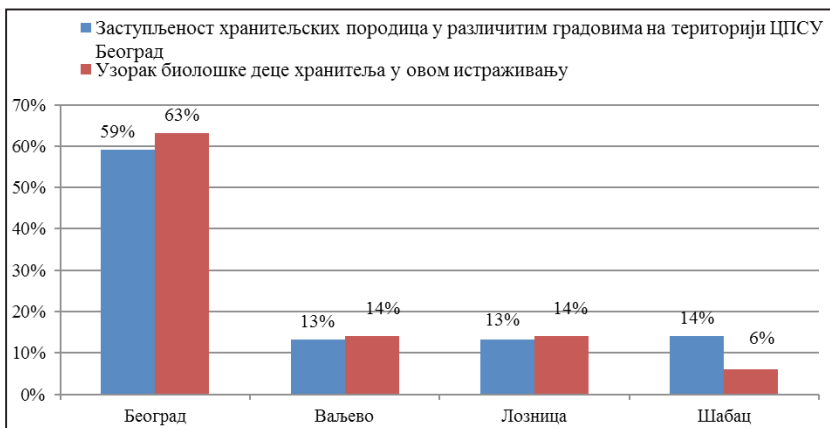
Истраживање је спроведено током новембра и децембра 2018. године и јануара 2019. године. Упитнике су испитаницима достављали саветници за хранитељство Центра за породични смештај и усвојење Београд, задужени за праћење хранитељских породица. Деца су упитнике попуњавала самостално. Сви учесници се сагласили за учествовање у истраживању, а родитељи малолетних испитаника су дали писану сагласност за учествовање у истраживању њихове деце, изузев у случају 12 испитаника који су упитнике доставили путем е-маила, уз прибављену усмену сагласност родитеља.

2.4. Опис узорка

У истраживању је учествовало 61 биолошко дете хранитеља чији се родитељи актуелно и активно баве хранитељством, Према *полној* заступљености, испитано је нешто више девојчица, њих 33 односно 54,1% испитане деце, док је 28 испитаника, односно њих 45,9% мушког пола. Сви испитаници долазе из хранитељских породица које прати Центар за породични смештај и усвојење Београд (град Београд, Лозница, Шабац и Ваљево). Испитаници су *узроста* од 12 до 19 година, просечне старости 14,62 године ($M=14.62$). У циљу разумевања потреба истраживања и питања из упитника, доња старосна граница испитаника је постављена на узраст од

дванаест година. *Хранитељско искуство* родитеља испитиване деце је у највећем броју случајева у интервалу између две и пет година (N=30, 49.2%), у нешто мањем броју случајева преко пет година (N=2, 34.4%) и у најмањем броју случајева мање од две године (N=10, 16.4%). У породицама испитиване деце у најчешће је *смештено* једно дете (N=40, 65.6%), нешто ређе два детета (16, 26.2%), а у само пет породица је смештено троје деце (N=5, 8.2%), што је и законски максимум када је реч о броју деце која могу бити смештена у једној хранитељској породици (Правилник о хранитељству, 2008). *Укупан број деце у породици* је просечно 3,26 (M= 3,24; SD=1,06), док је највиши укупан број деце у једној породици шест. Већина испитаника је из Београда (N= 39, 63.09%), 14.08% из Ваљево (N=9, 14.08%), 14.08% из Лознице (N=9, 14.08%) и 6,06% из Шапца (N=4, 6.06%). Према подацима Извештаја о раду Центра за породични смештај и усвојење Београд за 2017. годину, проценат активних хранитељских породица је на територији града Београда износио 59,07%, за Ваљево 13,25% као и за Лозницу (13,25%) а у Шапцу је проценат активних хранитељских породица износио 14,04% (ЦПСУ, 2018), је приказана репрезентативност узорка према месту становања хранитељских породица (Графикон 1).

Графикон 1: Репрезентативност узорка: однос укупног броја активних хранитељских породица у градовима на територији ЦПСУ Београд (популација) и броја испитане биолошке деце хранитеља из различитих градова у овом истраживању (узорак)

2.5. Обрада података¹²

Коришћени су дескриптивни статистички поступци (израчунате су фреквенције, мере централне тенденције и мере распршења), повезаност континуираних варијабли испитана је помоћу Пирсоновог коефицијента корелације, док је једнофакторска анализа варијансе (One-Way ANOVA) коришћена као тест за поређење разлика између група. Анализирањем садржаја обављених продубљених интервјуа дошло се до додатних сазнања о темама обухваћеним упитником.

3. РЕЗУЛТАТИ

3.1. Резултати обраде података добијених упитником

Анализа података започета је израчунавањем дескриптивних показатеља за ставке које се односе на однос између биолошке деце хранитеља и деце на смештају. Најпре је извршена фреквенцијска анализа појединачних ајтема, а затим је формиран просечни скор. Приказани су и резултати анализе повезаности различитих одлика хранитељских породица (број деце у породици, род и узраст биолошке деце и место становања) и аспеката односа између биолошке деце хранитеља и деце на смештају.

Фреквенцијска анализа указује да биолошка деца хранитеља сматрају да је њихов однос са децом на смештају позитиван (Табела 1).

---

12 Захвалност асистенткињи Ивани Јакшић за свој допринос при обради података.

Табела 1: Фреквенцијска анализа одговора на ставке којима се испитује однос између биолошке деце хранитеља и деце на смештају

Ставка	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем, нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
Мој однос са дететом/ децом на хранитељству је одличан	0%	0%	13,1%	18,0%	68,9%
Мислим да дете/ деца која је/су у мојој породици имају поверења у мене	0%	3,3%	4,9%	31,1%	60,7%
Мислим да је/ су дете/деца која/-е живи/-е у мојој породици срећно/-а	0%	1,6%	6,6%	21,3%	70,5%
Када би се дете/ деца које/-а живи/-е у мојој породици иселило/-а, био/-ла бих веома тужан/-а	1,6%	0%	6,6%	14,8%	77,0%

Анализа поузданости наведене групе ајтема показала је да ставке у великој мери конвергирају ($\alpha=.83$), те је скор формиран на основу све четири анализиране ставке. Високе просечне вредности скора указују да је однос између биолошке деце хранитеља и деце смештене у њиховим породицама веома позитиван ($M= 4.57$) (Табела 2).

Табела 2: Дескриптивни показатељи скора Однос

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Однос	2.50	5.00	4.58	0.60

Утврђена је статистички значајна повезаност између односа и укупног броја деце у породици ($r=.33$, $p=.01$). Маргинално је значајна повезаност између односа и броја деце на хранитељству у породици ($r=.25$, $p=.05$), али нема повезаности између односа и броја биолошке деце хранитеља у породици. Утврђена је маргинално значајна повезаност између година бављења хранитељством и квалитета односа биолошке деце хранитеља и деце на хранитељству ($r=.24$, $p=.06$).

3.2. Резултати обраде података добијених продубљеним интервјуима

Начињени су транскрипти спроведених интервјуа. Испитаницима су додељене шифре: слова М или Ж, у зависности од рода (М за мушки и Ж за женски) и број који означава број година испитаника. Сви испитаници доживљавају свој однос са децом смештеним у њиховим породицама позитивним. По реализацији смештаја, деца хранитеља су добила и нова задужења која су имала удела у процесу изградње међусобног односа. Нове околности укључивале су и нове активности – зависно од узраста детета на смештају. Испитаници наводе да су родитељи очекивали од њих да преузму нове активности. Тако су били укључени у пружање неге бебама - мењање пелена, пресвлачење и храњење; били су укључени и у игру са децом, водили их у школу, пружали помоћ у учењу и олакшавали успостављање односа са ширим социјалним окружењем породице. Испитаници наводе да су ове активности више разумели као игру него као обавезу. У свим породицама интервјуисаних испитаника деца на смештају су, у складу са стандардима, најмлађа деца у породици. Петнаестогодишња испитаница је навела да помаже дечаку који је смештен у њихову породицу да успостави контакте са ширим социјалним окружењем јер сматра да ће му тим активностима омогућити да боравак у породици памти и онда када се буде из ње иселио, што она сматра изузето важним. Она даље наводи да је највише тешкоћа у прилагођавању на измењене околности породичног живота показивала њена осмогодишња сестра, која је пре смештаја била најмлађе дете у породици. Како наводи, уложила је доста труда да сестри помогне да се прилагоди промени,

страхујући да би ако се не прилагоди могла бити одбачена од стране осталих чланова. Говорећи о себи она каже:

„Плашила сам се да ја нећу моћи да заволим то дете. Питала сам се шта ако мама и тата и брат и сестра буду онако... Сви...? А ја будем сама - најстарија а нисам се прилагодила том детету. Нисам мислила да ћу моћи да волим дете које није родила моја мама.“ Ж15

Дванаестогодишњак описује како он доживљава свој однос са дечаком на смештају (дечак је у њиховој породици од самог рођења, сада има две и по године):

„Ја бих наш однос описао само једном речју – беспрекоран. Ја не осећам да смо ми његова хранитељска породица, ја осећам да је он мој брат и мислим да он стварно осећа да га ми волимо као што и ми осећамо да он воли нас.“ М12

Иако сви интервјуисани испитаници вербализују да разумеју привременост хранитељства као вида збрињавања деце, као највећи страх наводе одлазак детета из хранитељске породице. Један испитаник описује своја осећања:

„Ја сам дошао и ја видим њега нема, а ту су његова колица и ограда за играње. Ја гледам сад... Питам где је а оне (сестре) ми кажу: „Социјални радници су га одвели на усвајање, били су пре два сата са неком породицом“. И ја сам ту одмах почео... Почео најгори сан да ми се остварује. Гледао сам по оградици и колицима и нема га нигде. И ја гледам, гледам, и само одједном он почиње на плаче... И ја сам ту плакао, плакао... Било је као да ме је неко пробоо сабљом“ М12

Сви испитаници тврде да се од реализације смештаја њихов однос са родитељима није значајно променио, односно промене које су наступиле не повезују са смештајем. Испитаница наводи да породица проводи више времена на окупу и да то време проводе заједно са дететом на смештају:

„Па променило се у томе да мама све више гледа да будемо сви заједно, све више хоће да нас одведе негде све. Није као да се смањило време, него више проводимо времена. Овако кад није имала шта да ради онда тражи све време шта ће да ради по кући“
Ж1

Дванаестогодишњи дечак такође примећује да су социјални контакти породице од реализације смештаја чешћи те да су односи које породица има са најближим окружењем стабилнији.

Највише им се допада сама чињеница да је дете присутно у породици али и то што прихватањем детета на смештај породица показује своју хуманост и неке помоћ.

4. ДИСКУСИЈА

Биолошка деца хранитеља могу представљати модел понашања на основу кога деца на смештају постепено усвајају правила породичног живота, могу бити другари или подстичући „конкуренти“ који припремају децу за функционисање у ширем социјалном окружењу, могу им бити емоционална подршка¹³. Наведене карактеристике међусобног односа упућују да односи између биолошке деце хранитеља и деце на смештају попримају одлике односа међу сиблинзима. Улога коју заузима биолошко дете хранитеља може бити и протективни али и фактор ризика за адаптацију детета на породичном смештају. Наиме, деца на смештају често имају искуства одбацивања од вршњака које могу доживљавати као конкуренцију за пажњу одраслих¹⁴. Изузетно је значајно да породично окружење има капацитете да одговори на потребе све деце у породици, при чему је неопходно да и биолошка деца хранитеља добијају адекватну подршку родитеља у процесу разумевања процеса покренутих хранитељством. Током интервјуа смо добили исказ једне испитанице која је поделила своја страховања везана за период након реализације смештаја. Она је страховала да би

13 Smith, M. (2015) "The lived and felt experience of foster care from the perspective of foster parents' own children". University of Canterbury. Internet https://ir.canterbury.ac.nz/bitstream/handle/10092/13793/Smith_Morgan_MSc.pdf?sequence=1 13/01/19

14 Борисављевић, Т. (2014). „Успостављање емотивних веза деце на хранитељству са новим људима – понашања која збуњују“: *Искорак*, 01.09.2014.

родитељи могли „одбацити“ њену најмлађу сестру уколико се не прилагоди промени у складу са очекивањима родитељима. Њен исказ можемо разматрати у контексту контрадикторних искустава биолошке деце хранитеља, о којима нам говори Елејн Наск¹⁵, те се даље може размишљати и истраживати о факторима који доприносе односно не доприносе адаптацији биолошког детета на настале промене. Овај налаз је осветлио да би било изузетно значајно истражити колико је прихватање детета на смештају од стране биолошке деце хранитеља аутентично, а колико потиче жеље детета да не изневери очекивања родитеља. Сазнања о овим процесима би нам могла пружити смернице за конкретне и увремене активности подршке породици.

Резултати указују на то да деца доживљавају односе са децом на хранитељству као веома позитивне (86,9% испитаника). Како раније уочава Дафи, емпатичан приступ питањима везаним за хранитељство уопште као и за разумевање конкретних животних околности детета које борави у њиховој породици је приметан код свих испитаника интервјуисаних и у нашем истраживању¹⁶. Добити од позитивног односа међу децом у хранитељским породицама су узајамне: с једне стране биолошка деца хранитеља постају брижнија и емпатичнија, више разумеју тешкоће других, односе се одговорније према обавезама, цене породицу, постају део „тима“, стичу пријатеље¹⁷, док са друге стране деца на смештају добијају сиблинга по хранитељству који ће живот у породичном окружењу учинити аутентичнијим, а остваривање сврхе породичног смештаја достижнијим. Шта више, чак 91,8% испитаника сматра да деца смештена у њиховим породицама има поверења у њих, истовремено сматрајући да су деца у њиховим породицама срећна. Исти проценат деце исказује да би били изузетно тужни уколико би деца на смештају напустила хранитељску породицу.

---

15 Nuske, E. (2004). *Beyond the double edged sword: The Contradictory experiences of biological children in foster families*. нав.дело. Елејн Наск нас у свом раду нас упознаје са паровима контрадикторности које доживљавају биолошка деца хранитеља у контексту хранитељства: делити/губити, бити одговоран/бежати, бити брижан/љутит, викати/шапутати

16 Duffy, C. (2013). *The Impact of Fostering on Birth Children and their Involvement in the Fostering Process: Invisible, Vulnerable or Valued?* Critical Social Thinking Vol.5.

17 Hojer, I., Sebba, J., Luke, N. (2013). *The impact of fostering on foster carers' children*. University of Oxford: Rees Centre for Research in Fostering and Education.

Уочена је повезаност између односа и броја деце на хранитељству у породици али није уочена повезаност између односа и броја биолошке деце хранитеља. Да ли се са повећањем броја деце на смештају организација породице мења на начин да своје снаге усмери на препознавање потреба и налажење начина за индивидуализовим приступом сваком детету - што пуно укључивање биолошке деце хранитеља чини неопходним, у складу са чиме родитељи посвећују више времена да своју децу воде кроз овај процес? Неопходно је међутим додатно истражити добијени квантитативни налаз, како би се могли открити фактори који до њега доводе. Утврђено је и да што је хранитељско искуство хранитељске породице дуже, то је однос између биолошке деце хранитеља и деце на смештају је бољи. Чини се да се биолошка деца хранитеља током дужег низа година бављења хранитељством адаптирају и прихватају хранитељство као део начина живота сопствене породице, на место некадашњег доживљаја корените промене у породици. Захваљујући адаптацији и сагледавању породице на овај начин, деци на смештају приступају на начин који омогућава успостављање односно продубљивање међусобног односа.

5. ЗАКЉУЧЦИ

Испитивање перспективе биолошке деце хранитеља о њиховој улози у хранитељству нам је пружило основни увид у њихова размишљања о овој теми. Добијени резултати нам пружају основу за препознавање области даљих истраживања који би нам могли пружити детаљнији увид у њихово виђење хранитељства те проналажења адекватних и увременених активности пружања подршке. Налази нашег истраживања указују на то да деца сматрају да су односи између њих и деце на хранитељству у њиховим породицама изузетно позитивни. Промене у породичној организацији након реализације смештаја деца нису опажала у негативном контексту. Испитаници нису уочили да је њихов однос са родитељима пре и након реализације смештаја битно другачији. Активно присуство родитеља (хранитеља), односно вођење деце кроз промене и процесе које хранитељство покреће у породици и међу њеним члановима се истиче као кључни фактор

адаптације на промену како биолошке деце хранитеља, тако свакако и деце на хранитељству. Изузетно важну улогу у пружању подршке хранитељима и деци заузимају саветници за хранитељство, директним и индиректним активностима подршке. Чини се да би вршњачка едукација могла бити још један веома значајан вид подршке биолошкој деци хранитеља. Организовањем група вршњака у којима они са хранитељским искуством могу представљати и отварати за дискусију теме из домена хранитељства, односно усмерити на неке од начина превазилажења тешкоћа везаних за хранитељство онима без или са скромним хранитељским искуством може бити од значајне помоћи. На сличан начин, може се разматрати и организовање трибина, предавања или сличних окупљања на којима је обезбеђено и учествовање стручњака а које за циљ има едукацију, и подршку биолошкој деци хранитеља, односно ширење мреже актера који активно учествују у обезбеђивању услова за остваривање сврхе хранитељства. Свакако да континуирани директни рад саветника за хранитељство са хранитељима и усмеравање на промишљање о значају односа између њихове биолошке деце и деце на смештају представља основу за даљи рад на ову тему. На крају, у едукативне програме за хранитеље које реализују центри за породични смештај и усвојење би могла бити укључена и ова тема, значајна за разумевање и обезбеђивање оптималних услова за раст и развој детета (деце) у хранитељској породици.

ЛИТЕРАТУРА

Борисављевић, Т. (2014). „Успостављање емотивних веза деце на хранитељству са новим људима – понашања која збуњују“: Искорак, 01.09.2014.

Грујић, Д., Иванишевић Љ., Текић В., Хаџовић Љ. (2015). *Програм припреме будућих хранитеља Сигурним кораком до хранитељства – приручник за тренере*. Београд: Центар за породични смештај и усвојење Београд.

Жегарац, Н. (ед.) (2014). *У лавиринту социјалне заштите: поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају*. Београд: Факултет политичких наука.

Жегарац, Н. и др. (2015). *Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Србије*. Београд: Комора социјалне заштите.

Лефевр, М. (2017). *Комуникација са децом и младима: радити другачије*. Београд: Универзитет, Факултет политичких наука.

Миленковић, С., Грујић, Д. (2010). *Хранитељство за бебе*. Београд: Центар за породични смештај деце и омладине Београд, стр. 116.

Правилник о хранитељству. *Службени гласник РС*, бр. 36/2008

Duffy, C. (2013). *The Impact of Fostering on Birth Children and their Involvement in the Fostering Process: Invisible, Vulnerable or Valued?* Critical Social Thinking Vol.5. Internet, <https://www.ucc.ie/en/media/academic/appliedsocialstudies/docs/ClaireDuffy.pdf>

Hojer, I., Sebba, J., Luke, N. (2013). *The impact of fostering on foster carers' children*. University of Oxford: Rees Centre for Research in Fostering and Education.

Nuske, E. (2004). *Beyond the double edged sword: The Contradictory experiences of biological children in foster families*. Paper presented at the Conference on International Research Perspectives on Child and Family Welfare.

Smith, M. (2015) *"The lived and felt experience of foster care from the perspective of foster parents' own children"*. University of Canterbury. Internet, https://ir.canterbury.ac.nz/bitstream/handle/10092/13793/Smith_Morgan_MSc.pdf?sequence=1 13/01/19

Spears, W., Cross, M. (2003). *How do 'children who foster' perceive fostering?* Adoption and Fostering, vol. 27, no 4.

The fostering network. (2008). *Sons and daughters policy*. Internet, <https://www.thefosteringnetwork.org.uk/sites/www.fostering.net/files/public/resources/fostering-networks-position/>

sons_and_daughters_policy.pdf 20/03/19.

Williams, D. (2017). *Recognising Birth Children as Social Actors in the Foster-Care Process: Retrospective Accounts from Biological Children of Foster-Carers in Ireland*. British Journal of Social Work, vol. 47, pp. 1394-1410. Internet, <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1076&context=aaschsslarts> 14/03/19.

Younes, M. N., Harp M. (2007). *Addressing the Impact of Foster Care on Biological Children and Their Families*. Child Welfare League of America. vol. 86, #4, July/Avgust 2007, pages 21-40.

Jasna Knezevic

RELATIONS BETWEEN FOSTER CARER'S BIRTH CHILDREN AND CHILDREN IN FOSTER CARE (BIRTH CHILD'S PERSPECTIVE)

Resume

Relations between foster carer's birth children and children in foster care are rarely explored in research and are rarely in the center of professional work – especially when there are no visible indicators that they are damaged. Nevertheless, reports indicate that there are many difficulties when it comes to establishing relations between children in the family. Lack of information that should be shared with both birth children of foster carer's who are expecting a new family member and a child in foster care that enters the family is a factor that prolongs adaptation. This being said, questions such as how do these relations continue to develop or how do foster carer's birth children see them are some of the questions that this paper aims to answer. The sample of this research is contained out of 61 birth child of foster carers, aged 12 to 19 years old, both genders (N=61, 33 girls, 28 boys). Examinees are members of foster families living followed by Center for Foster Care and Adoption in Belgrade: City of Belgrade, Šabac, Valjevo and Loznica. Questionnaire and interviews were used for obtaining data. The results indicate that foster carer's birth children think their relations with foster children are very positive (86,9%). 91,8% of our examinees think that foster children have confidence in them and at the same time they think children are happy living in their families. The same percent of the examinees said they would be very sad if the child left their family. Relations between children get better as the years of experience of fostering grow, which indicates that children adapt to fostering and accept it as a part of their family lifestyle. The results show that relations get better as the number of children in foster care grow. Examinees say that they recognized their parent's expectations and accepted new responsibilities when their family started fostering. Still, they didn't see these changes as negative ones. On the other hand, some of the given statements

pointed out the importance of assessing birth child's motivation to accept changes in the context of parental expectations. Children outlined the importance of their parent's presence and support during adaption. Reports show that in the beginning foster carers are more focused on understanding needs of the foster child so that they often let their child's needs slip. That is why professional support, especially support of fostering counselor is an important factor that can help foster carers awake the importance of the relations development between "foster siblings".

---

* Овај рад је примљен 09. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. новембра 2019. године.

Дијана Јанковић*

Миона Гајић**

ИСТИЦАЊЕ ВАЖНОСТИ ПРАВА ДЕЦЕ НА АЛТЕРНАТИВНОМ СТАРАЊУ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРАВО НА ИДЕНТИТЕТ И ПРАВО НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Сажетак

Деца у систему алтернативне бриге заслужују једнаке могућности и једнако поштовање права као и деца која живе у биолошким породицама. Неопходно је да права деце на алтернативном старању имају централно место у свим процесима бриге. Њихова права и добробит захтевају посебну пажњу и морају се чувати и сматрати неповредивима. Како би операционализовала опште стандарде Конвенције о правима детета, Генерална скупштина Уједињених нација 2009. године усвојила је документ “Смернице за алтернативно старање о деци”. У Републици Србији за сада не постоји закон који обједињује сва права детета, али су одредбе које права детета штите разасуте по бројним законима. Права детета су инкорпорирана у Закон о социјалној заштити, Породични закон, поједине правилнике и уредбе. На иницијативу Савета за права детета 2019. године урађен је Нацрт закона о правима детета и Заштитнику права детета. Идејно је овај закон замишљен тако да на једном месту обједини права детета, инструменте за промоцију, унапређење, координацију и контролу реализације.

* dijanajankovic92fnp@gmail.com

** mionagajic.fpn@gmail.com

Актуелно овакав закон не постоји нигде у правној пракси у Европи. Његов садржај покушава да одговори објективној стварности не бежећи од основне суштине која је дефинисана у оквиру Конвенције о правима детета.

Предмет овог рада јесте стављање у фокус права деце на алтернативном старању, односно перцепција детета као целовитог бића – појединца, члана породице и заједнице са правима и одговорностима адекватним његовом узрасту и степену развоја. Такође, део рада је посвећен подробијем објашњењу значаја два врло комплексна права, чије остваривање доприноси здравом развоју деце и младих на алтернативном старању, а то су право на партиципацију и право на идентитет.

Значајност дечијих права у систему алтернативне бриге се огледа у обезбеђењу једнаких могућности за децу на алтернативном старању и децу у биолошким породицама; додатној помоћи и подршци деци у систему алтернативне бриге због осетљивости ситуације у којој се налазе и њихове рањивости; поштовању и сензитивности за њихове различите карактеристике у погледу: узраста, пола, етничке припадности, инвалидитета и слично.

Кључне речи: алтернативна брига, Конвенција, дечија права, идентитет, партиципација.

1. КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА И НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕТЕТА

Конвенција о правима детета (1989) почива на четири темељна принципа, без чијег задовољења није могуће остварити ни остала права: право на живот, опстанак и развој, недискриминацију, најбољи интерес детета и уважавање мишљења детета. Конвенција препознаје основно људско достојанство све деце и хитност осигурања њиховог благостања и развоја. Јасно се поставља идеја да би основни квалитет живота требало бити право све деце, а не привилегија коју неколицина ужива. Свој деци припадају једнака права, без обзира на њихову расу, језик, пол, етничку и националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење,

социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља. Сва људска права која су садржана у оквиру Конвенције су међусобно испреплетена и не постоје мање или више важна права. Свако право нераскидиво је повезано са људским достојанством и складним развојем сваког детета.

Једна од горућих тема у данашњем друштву које се бори са широким спектром социјално економских проблема, јесте тема положаја детета, као најосетљивије јединке, односно дететовог најбољег интереса као начела које као такво представља идеју водилу у свим кључним моментима у области заштите деце. Члан 3 Конвенције о правима детета (1989) прописује право детета да се у свакој одлуци која га се тиче као примарни интерес узме процена најбољег интереса детета и у приватној и у јавној сфери.¹ Иако се о овом термину често говори, и старији је него Конвенција о правима детета, ретко када се и јасно одређује његов садржај иако управо овај принцип представља основ пуног и ефективног остваривања осталих права и холистичког приступа развоју детета. Како би се унапредило разумевање појма најбољег интереса детета и ојачала његова примена, односно како би се постигло пуно поштовање деце као носиоца права, Генерална скупштина Уједињених Нација донела је Општу одлуку бр. 14 (2013), која пружа оквир за процену најбољег интереса детета. Најбољи интерес детета као појам може се тумачити на следећи начин: као основно право детета, интерпретативни принцип, правило поступања. Осим што најбољи интерес детета представља право детета по себи, најбољи интерес детета је и један од четири општа принципа која су основ интерпретације и имплементације свих права детета, али исход процене најбољег интереса детета не може да укине обавезу поштовања било којег од осталих права детета која прописује Конвенција. “Процена најбољег интереса је кључни инструмент за креирање процедуралне сигурносне мреже и мера заштите за децу у ризику”.² У свим процесима

1 Уницеф, Србија и Црна Гора, *Конвенција о правима детета 1989*, Интернет, http://www.unicef.org/montenegro/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima.pdf 20/06/2019.

2 Галоња Александра, *Водич за процену најбољег интереса детета*, Атина – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама, Београд, 2015.

почевши од почетне процене, планирања до мониторинга и евалуације руководи се проценом најбољег интереса. Процена мора да се обавља у континуитету и ревидира током рада како би се обезбедило доношење најбољих и најадекватнијих одлука. У том процесу важно је обезбедити сарадњу и размену информација између институција и организација које су активне на конкретном случају како би се осигурали адекватни програми помоћи и подршке. У том смислу најбољи интерес детета треба да се узима у обзир у свим фазама израде и усвајања закона, политика, стратегија, планова, буџета, водича и анализе друштвених пракси, односно у свим мерама које се односе, укључују, или које имају ефекте на дете или децу као групу, укључујући и пружање услуга деци и начин на који родитељи и старатељи доносе одлуке које се тичу деце.³

Неки од елемената који треба да буду узети у обзир приликом процене најбољег интереса, а зарад постизања добробити детета, јесу мишљење/гедиште детета, идентитет, очување породичног окружења и одржавање односа, нега, заштита и сигурност детета и слично.

2. ПРАВО НА ИДЕНТИТЕТ

Идентитет је врло сложен појам, самим тим и разумевање појма сопственог “ја” је врло тешко, посебно за децу која су одсечена од својих корена и која немају јасну перцепцију будућности. Деца која живе са својим биолошким породицама су у прилици да упознају своју прошлост и да разјасне прошле догађаје из перспективе садашњости. Међутим, она која су одвојена од својих биолошких породица, њима је ова могућност често ускраћена, можда су променила више породица, социјалних радника, домова, школа па и крајеве становања и сл. Њихова прошлост је можда непозната, мистификована, изгубљена, а добар њен део је можда чак и заборављен или фалсификован.⁴

стр. 23.

³ Исто.

⁴ Tony Ryan, Rodger Walker, *Life Story Work: A practical Guide to Helping Children Understanding Their Past*, BAAF, 2007, стр. 5-13.

Појам идентитета можемо посматрати са правног, психолошког или социјалног аспекта. Изворно значење изведено је из латинског језика, *identitas*, значи скуп индивидуалних карактеристика, по којима се сваки појединац препознатљив и разликује од другог. “Истоветност бића, појаве, својства, током мењања или у току развоја, што упућује да ту истоветност, односно идентитет, треба схватити у његовом динамичком смислу”.⁵

“Идентитет је конструкт који означава како дете доживљава себе као одвојену и по себи вредну особу и сопствено место у свету. Овај доживљај се развија са узрастом детета и ствара све сложеније виђење сопствене личности и способности самог детета, слику о себи и самопроцену, као и позитиван доживљај сопствене индивидуалности. Доживљај идентитета омогућава појединцу да концептуализује себе као особу различиту од других особа и да формира групни идентитет, односно доживљај припадности групи сличних људи. Раса, религија, узраст, пол, сексуалност, ометеност, етничка припадност, вероисповест и сл. могу да утичу на формирање идентитета”.⁶

Права обухватају најосновније људске потребе: физичке (склониште, храна, одећа, топлота и сл.), социјалне (способност да остварујемо трајне и квалитетне односе са другим људима, припадамо одређеним социјалним групама), културне (културна и национална припадност и идентитет, религија и друга веровања и вредности итд).⁷ Врло је значајно да потребе буду адекватно задовољене и да постоји здрав осећај идентитета, јер код детета подстичу перцепцију о свету као једном сигурном месту, месту које има смисла и које је предвидљиво. У тако креираној слици, у детету се буди осећање сигурности, јер га окружују особе које су поуздане и приступачне, одговорне, топле, које представљају ослонац, пружају му осећање заштићености и безбедности. Са таквим особама дете жели да

5 Раденко Мутавчић, *Идентитет- од појединачног до наднационалног*, Министарство одбране РС, Управа за односе са јавношћу, Београд, 2017, стр. 144.

6 Невенка Жегарац, *Од проблема до прилика у вођењу случаја, приручник за практичаре*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, Београд, 2015, стр. 70.

7 Добрила Грујић, Љиљана Хацковић, Љиљана Иванишевић, Весна Текић, *Сигурним кораком до хранитељства*, Центар за породични смештај и усвојење, Београд, 2009, стр. 83.

даље истражује свет. Деца и млади имају могућност да развију своје таленте, потенцијале, сопствену индивидуалност, све оно што га чини јединственим. Када потребе код детета нису адекватно задовољене и слабо је развијен осећај идентитета, ако изостане пажња, љубав, топлина, васпитање од особа које брину о детету, постоји могућност да дете створи слику о себи као о лошој особи, која није вредна пажње и љубави других, такође, могу бити ускраћена за способност прихватања нових изазова. Спољни свет се доживљава као небезбедно, непријатељско, непредвидиво место, а односи са другим људима непријатни, неизвесни, несигурни. Такође, деца и млади код којих је изостала оваква врста подршке и подстицаја, где се занемарују потребе, постоји ризик да ће се смањити могућности за правилан развој, неће развити своје пуне потенцијале, степен вероватноће животних шанси је такође на ниској лествици. Све непогоде, трауматична искуства и отежавајуће животне околности са којима се сусрећу деца без родитељског старања може утицати на перцепцију себе и света око себе. На пример: деца без родитељског старања која имају слабо развијен осећај идентитета могу да се “залеле” и да своју енергију и пажњу усмере ка размишљању, трагању и откривању чињеница из прошлости, постоји могућност да ће их такво стање онеспособити да крену даље и почну размишљати о будућности.⁸

Универзалном декларацијом о људским правима, коју је усвојила Генерална скупштина УН, обухваћена су основна људска права. Овај документ је обухватио и права детета. Конвенција о правима детета (1989) прецизира минимум права која припадају свој деци. Представљен је посебан корпус дечијих права која су саставни део међународног права људских права.

Право детета на идентитет дефинисано је чланом 8 - ставовима 1 и 2: “Државе чланице се обавезују да поштују право детета на очување свог идентитета, укључујући држављанство, име и породичне везе, како је то признато законом, без незаконитог мешања”.⁹ “У случајевима када

8 Tony Ryan, Rodger Walker, Life Story Work: A practical Guide to Helping Children Understanding Their Past, нав. дело, стр. 27-41.

9 Уницеф, Србија и Црна Гора, Конвенција о правима детета 1989, Интернет, <http://>

је дете нелегално лишено неких или свих елемената свог идентитета, државе чланице пружају одговарајућу помоћ и заштиту како би му што брже био враћен идентитет. Дете које је привремено или дугорочно лишено могућности да живи у биолошкој породици, потребно је да се обезбеди друга врста породичног смештаја, и смештај у установу и усвојење, а при разматрању решења, треба обратити пажњу и на чињеницу да је пожељан континуитет у подизању детета, као и на етничко, верско, културно и језичко порекло детета”¹⁰ (чл. 20). Дете има право на очување идентитета и право да зна за своје биолошке родитеље, културу порекла и да упозна своје културно наслеђе”¹¹ “Конвенција о правима детета УН (1989) наглашава да дете које припада етничкој, верској или језичкој мањини не сме бити лишено права у заједници са осталим припадницима гупе, на своју културу, исповедање вере и вршење верских обреда или употребу свог језика” (чл. 30).¹² Закон прописује услове који су потребни за поштовање права на идентитет, као и његове саставне елементе. Такође, прописује обавезе у вези са пријавом рођења детета, све податке које је неопходно пријавити, да би се елементи идентитета могли коституисати, евидентирати и даље сачувати. У Породичном закону РС помиње се идентитет у чл. 70: “Родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узјамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва”.¹³ Свако дете у складу са својом зрелошћу и узрастом има право на разматрање различитих становишта, исказивање мишљења и учешће у доношењу одлука које га се тичу. Врло је важно да се пронађу начини како би се вредновао његов глас и разумела и ојачала његова позиција.

---

www.unicef.org/montenegro/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima.pdf
27/06/2019. стр. 11.

10 Исто, стр. 18.

11 Невенка Жегарац, Алексеј Кишјухас, Богданка Тасев Периновић, Ивана Копривица, Душко Јовановић, Радомир Шовљански, Љиљана Ђорђевић, *Водич за културно компетентну праксу у социјалној заштити*, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад, 2016. стр. 50.

12 Уницеф, Србија и Црна Гора, Конвенција о правима детета 1989, Интернет, http://www.unicef.org/montenegro/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima.pdf
27/06/2019. стр. 26.

13 Породични закон Републике Србије, Службени гласник РС. Београд, бр. 18/2005, 72/2011.

3. ПРАВО НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Члан 12 Конвенције УН (1989) о правима детета уводи право детета да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу. Партиципација је један од четири основна принципа из којих произилазе сви чланови Конвенције УН, поред принципа недискриминације, најбољег интереса детета као и права на живот, опстанак и развој. Разумевање права на партиципацију једини је сигуран начин да дете буде у самом фокусу, са циљем индивидуалног приласка и сагледавања перспективе детета у сваком појединачном случају. Партиципација деце доприноси њиховом личном развоју, подизању самопоуздања, друштвених вештина, сазнајних способности и у извесном смислу поштовању других.¹⁴

Када говоримо о разумевању положаја и права детета кроз историју, полазимо од тога да се дете схватало као незрело, неодговорно и недруштвено биће. Што дубље залазимо у прошлост, све је нижи ниво неге и већа окрутност према деци. Концепт детињства је продукт напретка друштва. Развој друштвених, а пре свега хуманистичких наука допринео је и томе да деца добију шансу да учествују у одлукама које их се тичу, а да се право на партиципацију заснује као неотуђиво право, утемељено у националним законима. Право на партиципацију саставни је део Породичног закона Републике Србије (Сл.гласник РС, бр. 18/2005, чл. 65). Партиципација младих је један је од водећих принципа у оквиру Стратегије за младе Европске Уније (2019-2027).

„Партиципирати значи узети учешће у нечему“. Сродни појмови су они који указују на укључивање, придруживање, сарађивање, доприношење итд. „Две кључне компоненте партиципације су: интеракција и активност”.¹⁵ „Партиципација је један од темељних принципа и основних права детета, и има

¹⁴ Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2017, стр. 92.

¹⁵ Невенка Жегарац, *Од проблема до прилика у вођењу случаја, приручник за практичаре*, нав. дело, стр. 251.

своје специфичности код деце на алтернативном старању“.¹⁶ Све одлуке, иницијативе и приступи требали би у потпуности да поштују дететово право да буде консултовано и да се његово односно њено мишљење узме у обзир у складу са развојем његових односно њених капацитета, као и на основу увида у све неопходне информације и то на језику који дете одабере.¹⁷ Код њих је често потребно балансирати остваривање различитих права детета и истовремено омогућити детету да стекне контролу над сопственим животом. Стога је неопходно обезбедити ресурсе за што потпуније учешће детета у поступцима процене, планирања, поновног прегледа и евалуације.¹⁸

Партиципација може укључити особу на различите начине: од избора неке од могућности које већ постоје или бирања како ће се, када и где одређена одлука применити. Партнерство треба да омогући и понуди особи да доживи одређени ниво аутономије и контроле током одлучивања, док истовремено користи помоћ и подршку професионалаца.¹⁹

Свако дете има право да слободно изрази своје мишљење и право да се његово гледиште уважи када се доносе одлуке које га се тичу, чак и оно које није у стању да се вербално изрази. Дете увек има неко гледиште о ситуацији у којој се налази, без обзира у којој мери му је мишљење развијено.²⁰ Партиципација је континуирани процес у коме дете има релевантне информације, могућност да изрази своје мишљење, да буде укључено у активности и да покреће активности у вези са питањима која га се тичу.²¹ Деци није призната аутономија

---

16 Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад, Интернет, https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Smernice_za_planiranje_stalnosti.pdf, 05/05/2019, стр. 15.

17 Смернице УН за алтернативно старање о деци и планирање сталности, United Nation, *Guidelines for Alternative Care of Children*, UN General Assembly (UNGA), бр. 64/142, 2009, стр.3.

18 Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад, *Сл.гласник РС*, чл. 68, бр. 59/08, 37/10.

19 Невенка Жегарац, *Од проблема до прилика у вођењу случаја, приручник за практичаре*, нав. дело, стр. 142.

20 Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*, нав. дело, 2017, стр. 84.

21 Маша Аврамовић, *Кад смо питани, а не испитивани- Консултације са децом у покрету*, Save the Children, Сарајево, 2014, стр. 26.

одраслих, али се сматрају пуноправним особама које учествују у остваривању својих права.²²

Партиципација деце је предуслов за остваривање других дечјих права. Тако, на пример, најбољи интерес детета не може бити дефинисан без уважавања гледишта детета. Одрасли могу одговорити на потребе деце уколико знају шта им се дешава у животу и на који начин она то доживљавају, а то им најбоље могу рећи деца. Партиципација деце доприноси њиховој заштити. Ако су деца оснажена да препознају кршење својих права, ако имају прилику да изнесу своје виђење и забринутост, она могу значајно допринети својој заштити. Партиципација је претпоставка пуног развоја детета. Савремене теорије сагласне су у томе да активно учешће детета у сопственом и животу окружења доприноси његовом пуном развоју.²³

Партиципација је право, а не обавеза детета. Деца школског и адолесцентског узраста су најчешће у стању да самостално или уз подршку формулишу и изразе своје мишљење, коме је неопходно дати одговарајућу тежину у односу на узраст и зрелост детета.²⁴

Обзиром да је изражавање гледишта слободан избор детета, дете не сме бити изложено притиску, нити се од њега сме захтевати да изнесе своје гледиште ако то не жели или није заинтересовано. Основни предуслов је пуна информисаност детета коју морају да обезбеде они који су одговорни да саслушају мишљење детета.²⁵ Дете има право да се његова перспектива чује и уважи са свим питањима која га се тичу, што обухвата судске, правне и административне поступке.²⁶ Такође, обавеза је и државе да обезбеди да процедуре у којима дете учествује буду доступне и примерене, а да сам процес воде обучени професионалци, који аргументовано износе на који

22 Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад, Интернет, https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Smernice_za_planiranje_stalnosti.pdf, 05/05/2019, стр. 16.

23 Маша Аврамовић, *Кад смо питани, а не испитивани- Консултације са децом у покрету*, нав. дело, стр. 23.

24 Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад, Интернет, https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Smernice_za_planiranje_stalnosti.pdf, 05/05/2019, стр. 16.

25 Исто, стр. 16.

26 Породични закон Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011.

начин, и у којој мери је уважено гледиште детета. Дете има право да искаже своје гледиште директно или путем заступника или одговарајућих тела. Родитељи, старатељи и други одрасли имају право и обавезу да информишу, саветују и усмеравају дете у складу са његовим развојним компетенцијама да би му омогућили да остварује своја права.²⁷

Деци и младима у низу поставки, и на различите начине током њиховог живота потребни су практичари који су поуздани, доследни, искрени и топли. Они имају потребу да буду укључени у процесе на начин који је за њих значајан. Уколико нису у потпуности укључени, ако се њихови ставови не слушају и не поштују, то утиче на њихову ангажованост, искреност и посвећеност, а може имати и импликације на доношење одлука касније у животу, односно допринети да се понекад осећају као да су на периферији.²⁸

Аутори примећују да је младима много важније да буду саслушани, да се њихова гледишта уваже, чак и када њихове жеље нису у потпуности могле да буду испоштоване.²⁹ Нека од истраживања о деци и младима на алтернативном старању показују да су гледишта деце документована само у четвртини досијеа.³⁰ Млади који су на алтернативном старању неретко бивају информисани само о одлукама водитеља случаја, а њихове потребе и жеље се ретко уважавају.³¹ Од младих, а посебно осетљивих младих не може се очекивати да ће преузети улогу лидера у процесима одлучивања ако су дужи временски период били обесхрабривани и пасивизирани низом интервенција.³²

27 Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад, Интернет, https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Smernice_za_planiranje_stalnosti.pdf, 05/05/2019, стр. 17.

28 Helen Whincup. (n.D.), *Involving children in assesment and decision- making*, School of Applied Social Science, University of Stirling, Стирлинг, 2011, стр. 2.

29 Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*, нав. дело, 2017, стр. 88.

30 Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*, нав. дело, 2017, стр. 88.

31 Анита Бургунд, Невенка Жегарац, „*Је л' ти радиш у понедељак, па ко ће да баци кофу воде иза мене: искуства и гледишта младих на смештају, њихових одгајатеља и водитеља случаја*„ У лавиринту социјалне заштите: поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају (Ур. Жегарац Невенка), Факултет политичких наука и Унишеф, Београд, 2014, стр. 360

32 Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за*

Ако схватамо партиципацију као процес, значајно је да се млади континуирано подстичу на укључивање у одлуке које их се тичу. Углавном те одлуке доносе одрасли, стручњаци, који претпостављају да консултовање младих не би било конструктивно или зато што млади не умеју да препознају своје интересе или су њихове жеље нереалне.³³ На жалост, нека истраживања илуструју чињеницу да младима нико није показао начин на који могу да се жале, нити особу којој могу да се жале, а да њихове бриге и потребе буду уважене.³⁴

Укључивање деце је сложен процес, као што је сложен и процес комуникације, који лежи у основи укључивања, док степен укључивања такође зависи и од вредности и сета способности особе која са њима ради. Неки од разлога зашто је важно да су деца и млади укључени јесу: боље услуге, лично и професионално образовање и развој, као и промоција грађанских вредности и социјалне инклузије.³⁵

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић Маша, *Кад смо питани, а не испитивани-Консултације са децом у покрету*. Save the Children, Сарајево, 2014. стр. 23, 26.

Бургунд Анита, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*. Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2017, стр. 88, 93, 94.

Бургунд Анита, Жегарац Невенка, *„Је л’ ти радиши у понедељак, па ко ће да баци кофу воде иза мене: искуства и гледишта младих на смештају, њихових одгајатеља и водитеља случаја“ У У лавиринту социјалне заштите: поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају* (Ур. Жегарац Невенка), Факултет политичких наука и Уницеф, Београд, 2014, стр. 42, 360, 363, 364.

напуштање алтернативног старања, нав. дело, 2017, стр. 89.

³³ Исто, стр. 363-364.

³⁴ Анита Бургунд, *Утицај личних и срединских фактора на младе у процесу припреме за напуштање алтернативног старања*, нав. дело, 2017, стр. 93.

³⁵ Anita Franklin, Patricia Sloper, *Participation of disabled and young people in decision-making relating to social care*, Social Policy Research Unit, University of York, 2007, str. 4.

Галоња Александра, *Водич за процену најбољег интереса детета*, Атина – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама, Београд, 2015, стр. 23-27.

Грујић Добрила, Хацовић Љиљана, Иванишевић Љиљана, Текић Весна, *Сигурним кораком до хранитељства*, Центар за породични смештај и усвојење, Београд, 2009, стр. 83.

Жегарац Невенка, *Од проблема до прилика у вођењу случаја, приручник за практичаре*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, Београд, 2015, стр. 142, 251.

Жегарац Невенка, Кишјухас Алексеј, Тасев Периновић Богданка, Копривица Ивана, Јовановић Душко, Шовљански Радомир, Ђорђевић Љиљана, *Водич за културно компетентну праксу у социјалној заштити*, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад, 2016, стр. 50.

Уницеф, Србија и Црна Гора, *Конвенција о правима детета 1989*, Интернет, http://www.unicef.org/montenegro/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima.pdf, 20/06/2019.

Мутавцић Раденко, *Идентитет - од појединачног до наднационалног*, Министарство одбране РС, Управа за односе са јавношћу, Београд, 2017, стр. 144.

Породични закон Републике Србије, *Службени гласник РС*. Београд, бр. 18/2005, 72/2011.

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад, *Сл.гласник РС*, чл. 68, бр. 59/08, 37/10.

Правилник о хранитељству, *Службени гласник РС*. бр. 36/2008), доступно на https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_hraniteljstvu.html

Смернице УН за алтернативно старање о деци и планирање сталности, United Nation, *Guidelines for Alternative Care of Children*, UN General Assembly (UNGA), бр. 64/142, 2009, стр. 3.

Смернице за планирање сталности у центрима за социјални рад, Интернет, https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/201808/Smernice_za_planiranje_stalnosti.pdf, 05/05/2019, стр. 15,16, 17

Стевановић Гордана, Предговор приручнику”Остваривање дечијих права” Остваривање дечијих права: *Приручник за обуку стручних радника, који раде са децом у систему алтернативне бриге* (Ур. Курица Љубица), Фондација СОС Дечија села Србија, 2018, стр. 3, 7.

Стратегија за младе Европске Уније (2019-2027), доступно на <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14080-2018-INIT/en/pdf>

Franklin Anita, Sloper Patricia, *Participation of disabled and young people in decision-making relating to social care*, Social Policy Research Unit, University of York, 2007, стр. 4.

Ryan Tony., Walker Rodger, *Life Story Work: A practical Guide to Helping Children Understanding Their Past*, BAAF, 2007, стр. 5-13; 27-41.

Whincup Helen. (n.D.), *Involving children in assesment and decision- making*. Stirling: School of Applied Socialn Science, University of Stirling, 2011, стр. 2.

**Miona Gajic
Dijana Jankovic**

**EMPHAZING THE IMPORTANCE OF CHILDREN'S
RIGHT TO ALTERNATIVE CARE WITH SPECIAL
MAKING ON THE RIGHT TO IDENTITY AND THE
RIGHT TO PARTICIPATION**

Resume

The status, rights and mechanisms of protection of children's rights are often "overshadowed" by other topics, as expressed by children in alternative care. A lack of (re) knowledge of children's rights, legal, strategic and other documents as well as protection mechanisms are some of the causes that lead to or may lead to a violation of the rights of the child. In order to develop a sense of responsibility and ensure respect for children's rights, it is necessary to: ensure that there are adequate protection mechanisms in place to monitor violations of rights and reports, to inform children and young people about their existence and their purpose; it is important to investigate and take appropriate action after any reported violation of rights; empower children and young people and empower them to claim their rights, work to build trust and ensure that their applications are respected.

From birth, every individual has a right to an identity. Identity is evidence of the existence of an individual in society. It is also a matter of acknowledging their individuality and what sets them apart from their peers. The large number of changes that children in alternative care have been exposed to, the breakdowns of meaningful relationships, the messages they receive about themselves through difficult experiences, the negative messages about the family of origin, the lack of information, the relationship of the environment to their diversity, failures in different plans, all hinder the development of a coherent and positive images of the child about themselves. Developing an identity and drawing a picture of yourself is a challenge for a child in alternative care. What builds a lasting foundation for integrating a child into society, and allowing

him or her access to various community services, is the integration of his or her own identity. This is achieved through the process of gathering crucial information for the healthy development and general well-being of one child: gender, age, race, religion, sexuality, disability, ethnicity, religion, etc. Also, this process should enable the child to connect the past and present and to build a bridge to the future and by synthesizing the information collected, the child will assemble a puzzle of his own identity.

When it comes to the right to participate, it is necessary for young people to be involved as much as possible in decision-making processes, to see and document their views appropriately, as well as to be promoted as social actors. Research shows that young people's views and views are often presented through the experiences of the adults they are in contact with, meaning that they need dialogue, freedom and space to develop their opinions and their personality. The existence of legislation that encourages and supports the participation of young people in decisions affecting their lives is one of the basic conditions for their participation. Participation promotes the development of young people and their well-being, strengthens their commitment and understanding of human rights and democracy and ensures their protection and optimal development. Children prefer shared decision-making, so providing the necessary support in the process promotes respect for children's competencies and provides an opportunity for their further development. Participation must be part of, or one of the main components of, local, national and international youth policies. An independent body - the Children's Ombudsman - will be constituted as one of the positive changes coming under the new Law on the Rights of the Child and the Protector of the Rights of the Child. The primary function of the Child Protector is not only the control of public authorities, but he will also have the following functions: the promotion of children's rights in society, he must have the power to improve systems, not only through control, but also by proposing certain legal solutions. It will also have a coordinating function, to connect all bodies and organizations in the realization of its basic function of promotion and promotion of the rights of the child.

We need to protect the rights of children not only because it is our moral obligation to regard the child as one of the most

vulnerable members of society, but we must learn to communicate with the children, try to understand the situation they are in, their point of view, and provide them with additional care and support. It is important to support their self-esteem, teach them the right values of life, protect their rights and enable them to live in a peaceful, safe and healthy environment where their proper growth and development is enabled.

Keywords: children's rights, identity, participation, protection mechanisms, child rights defender.

---

* Овај рад је примљен 17. августа 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. новембра 2019. године.

Виолета Марковић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

АЛТЕРНАТИВНО СТАРАЊЕ ЗА ДЕЦУ МИГРАНТЕ/ТРАЖИОЦЕ АЗИЛА БЕЗ ПРАТЊЕ РОДИТЕЉА ИЛИ СТАРАТЕЉА У СРБИЈИ*

Сажетак

Алтернативно старање означава формални или неформални облик збрињавања детета/младе особе до 18. односно 26. године уколико је на редовном школовању, који траје макар једну ноћ када је дете изван родитељског дома, без обзира на то да ли је уследио након пресуде суда или одлуке органа старатељства, на иницијативу детета, његових родитеља, сродника или да је одгајатељ спонтано преузео на себе старање у одсуству родитеља. Основне форме алтернативног старања су: старатељство, резиденцијални и хранитељски смештај и засноване су на породици или су налик породици. Кроз Србију је, од 2015. године, пропутовао велики број деце, а међу њима велики је број био деце без пратње одрасле одговорне особе. За њих је од 2015. године прописана посебна заштита, са наглашеном одговорности надлежних Органа старатељства за пружање старатељске заштите и утврђивања најбољег интереса деце без пратње, али и дужност да се деца из ове популације смештају у установе социјалне заштите које су унапред предвиђене за смештај малолетних странаца. Од 2015. године до данас, услуге смештаја за децу мигранте/тражиоце

---

* Чланак је написан као део пројекта „Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту“, број пројекта: 179076

азила се мењала, али је од почетка акценат био на развијању алтернативних врста смештаја.

Циљ рада је приказ и анализа постојећег система алтернативне заштите за малолетне мигранте/тражиоце азила без пратње родитеља или старатеља и како се систем мењао и развијао од 2015.године до данас. Рад ће се заснивати на анализи постојеће научне и стручне литературе. Закључак је да је, и поред уложених напора да се развија алтернативно старање за ову угрожену категорију деце, овај вид заштите и даље недовољно развијен.

Кључне речи: малолетни мигранти/тражиоци азила без пратње родитеља или старатеља, алтернативно старање, заштита деце, социјална заштита, старатељска заштита.

1. ПОЈАЧАН ПРИЛИВ ДЕЦЕ МИГРАНАТА/ ТРАЖИОЦА АЗИЛА БЕЗ ПРАТЊЕ У ЕВРОПИ ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

Миграције нису нова појава у Европи; вековима уназад људи су се кретали с једног места на друго у потрази за послом, бољим животом, како би се спојили са својом породицом или побегли од рата и политичке нестабилности у земљи порекла. Међутим, од почетка 2015. године број миграната из земаља Африке и Азије који је улазио на територију Европе значајно је порастао – само у првих девет месеци 2015. године више од 487 000 људи искрцало се на медитеранске обале Европе, што је био више него дупло већи број у односу на целу 2014. годину.¹

Република Србија је, услед свог геостратешког положаја, била део западно – балканске руте која је била доминантна рута којом су мигранти пролазили ка земљама Европске уније током 2015. године. Током ове године кроз Републику Србију је прошло око 600 000 људи, а задржавања су била од неколико

¹ Seith M. Holmes, Heide Castaneda, "Representing the "European refugee crisis in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death", *American Ethnologist*, Wiley, br. 43 (1)/2016, str. 12.

сати до неколико дана, осликавајући доминантно транзитни карактер који је Србија имала за мигранте. Од укупног броја миграната који су у овом таласу дошли у Србију и остале земље Европе велики је био број деце; подаци УНХЦР - а показују да су деца чинила готово 30% од укупног броја миграната 2015. године². Ситуација у Србији је била слична. Подаци Комесаријата за избеглице и миграције говоре да је 2015. године кроз Републику Србију прошло око 150 000 деце³.

Организовање заштите миграната, а међу њима и деце без пратње, у Републици Србији зависило је од политика земаља Европске уније. Током 2015. године мигранти су пролазили западно – балканском рутом ка земљама Европе организованим превозом и задржавања су дуж руте била краткорочна. У марту 2016. године Европска унија је склопила договор са Турском у циљу смањења долазака миграната на територију Европске уније чиме је заустављен ораганизован прелазак. Овај договор је проузроковао дуж задржавање људи у земљама дуж западно – балканске руте, укључујући и у Србији са неколико дана на неколико недеља, а како је време пролазило дужина боравка је продужавана и на више месеци до годину дана што је изискивало прилагођавање система заштите.

Деца у ситуацији мигрирања представљају осетљиву категорију мигрантске популације, која захтева од држава у којима се она налазе посебне облике заштите. Оно што је овај појачани прилив миграција донео земљама Европе, а међу њима и Србији, јесу деца без пратње родитеља или старатеља, која су у посебно осетљивом положају. Деца која путују без пратње родитеља или старатеља у повећаном су ризику од насиља, трговине и кријумчарења људима што захтева координисане активности различитих институција, а нарочито ангажовање система социјалне заштите. Систем социјалне заштите, у сарадњи са осталим системима у држави, требало би да обезбеди безбедност и остваривање права деце без пратње, а први корак ка овоме је обезбеђивање адекватног смештаја где деца неће бити изложени ризицима по њихово благостање.

2 УНХЦР, Интернет: <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html?query=2015%20children%20statistics>, 18/06/2019.

3 Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, Интернет <http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=3&lang=SER&id=2325&date=0,18/06/2019>.

2. ОБЛИЦИ СМЕШТАЈА ЗА ДЕЦУ МИГРАНАТЕ/ ТРАЖИОЦЕ АЗИЛА БЕЗ ПРАТЊЕ

Облици смештаја за децу без пратње разликују се од државе до државе, а доминантни облици смештаја су резиденцијалне установе и хранитељске породице. Обезбеђивање адекватног смештаја деци без пратње је изузетно важно како би се заштитили од многобројних ризика.

„Дете без пратње родитеља или старатеља је особа млађа од 18. година које је одвојено од оба родитеља и којем бригу и заштиту не обезбеђује одрасла особа која, по закону или обичајима, има обавезу да ту заштиту обезбеђује“⁴. Деца без пратње су посебно у ризику од различитих облика експлоатације, а у литератури се наводи да су деца без пратње у ризику по три тачке: зато што су деца, зато што су одвојени од особа које им пружају заштиту и као избеглице у земљи у којој су тражили или добили азил⁵. Иако за развијене земље Европе долазак деце без пратње није нова појава, од 2015. године са појачаним приливом миграната нагло је порастао и број деце без пратње који траже заштиту на територији ових земаља. Ово је захтевало активирање посебних система заштите како би се обезбедила заштита овој деци у складу са проценом њиховог најбољег интереса. Први корак у обезбеђивању заштите је адекватан смештај јер од типа смештаја зависи колико ће се дете осећати безбедно и бити заштићено од многих ризика. Државе Европе, укључујући и Србију, ојачавале су постојеће или развијале нове облике смештаја како би одговориле на потребе деце без пратње. Готово у свим земљама Европе деца без пратње смештају се у резиденцијалне установе и хранитељске породице, док у неким земљама постоје додатни видови смештаја.

У наставку рада биће приказани облици смештаја за децу без пратње у Енглеској и Шведској које су земље дестинације, али и Хрватској и Грчкој као транзитним земљама. Веома је битно узети у обзир и земље дестинације и њихове најбоље

4 Office of the United Nations High Commissioner for Refugees Geneva, „Guidelines on Policies and Procedures in dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum”, 1997., стр. 1

5 Fiona Mitchell, „The social services response to unaccompanied children in England”, *Child and Family Social Work*, br 8/2003, str. 179 – 189.

практике, с обзиром на то да, иако је Србија доминантно транзитна земља, ипак има и деце која желе да остану у Србији и овде затраже азил, па тако систем заштите за ову децу не може бити исти као и за децу која у Србији остају краће време.

2.1. Облици смештаја за децу без пратње: примери Енглеске, Шведске, Хрватске и Грчке

Истраживање рађено о облицима смештаја у Енглеској показало је да су доступни облици смештаја за децу без пратње смештај у хранитељске породице, резиденцијални смештај, смештај код чланова проширене породице и полусамосталан живот (у хостелима или смештају са ноћењем и доручком) или самосталан живот (дугорочнији облик смештаја кроз становање уз подршку).⁶ Деца без пратње у Енглеској најчешће се смештају у хранитељске породице, нарочито деца ниског календарског узраста. Резиденцијални смештај, као други најчешћи облик смештаја у овој земљи, користи се углавном као привремена мера, док се не пронађе друго, трајније решење, најчешће хранитељска породица или становање уз подршку. Смештај код чланова проширене породице се показао као изузетно изазован – с обзиром на то да подразумева процену особа које су релативно кратко у Енглеској, социјалним радницима је тешко проценити да ли су те особе добре за дете, нарочито у ситуацији када чланови породице немају никакве доказе о породичној повезаности са дететом⁷. Истраживања су показала да су деца најзадовољнија смештајем у хранитељске породице и на резиденцијалном смештају, нарочито онда када је смештај прилагођен њиховим културолошким потребама, док су највише изазова имали када су смештени у оквиру програма полусамосталног живота⁸. Смештај у резиденцијалним установама где су смештена само деца без пратње из мигрантске популације приказана су као пожељније решење у односу на смештај у установе са домицилном децом⁹.

6 Исто, стр. 184.

7 Cate Stanley, „Cold comfort: Young separated refugees in England“, Save the Children UK, London, 2001, str. 43

8 Fiona Mitchell, „The social services response to unaccompanied children in England“, op.cit., str. 186.

9 Cate Stanley, „Cold comfort: Young separated refugees in England“, op.cit., str. 50.

У Шведској деца без пратње се смештају у хранитељске породице и резиденцијалне установе. За разлику од Енглеске, резиденцијални смештај је доминантан облик смештаја у овој земљи. Циљ установа јесте да пружају не само смештај већ и бригу о деци. Установе може водити или локална самоуправа, а могу бити и приватне установе, па тако у Шведској постоји око 400 ових установа.¹⁰ Деца без пратње се прво смештају у установе за привремени смештај, али им се, у најкраћем могућем року, обезбеђује смештај у некој од локалних самоуправа. Један од новијих модела који се примењује у Шведској су тзв. хибридни домови – концепт смештаја који се налази између резиденцијалне установе и хранитељске породице. У овим домовима запослени се мењају на 24 сата, а активности, попут припреме хране, организације слободног времена, организују и спроводе запослени и деца заједно.

Истраживање које је рађено у Хрватској показује да су деца без пратње, до 2015. године, смештана у Центар за пружање услуга у заједници Загреб – Дугаве. Са појачаним приливом деце, држава је уложила напоре како би појачала капацитете за смештај деце без пратње, обезбедивши додатне капацитете у Дому за одгој дјеце и младежи у Осјеку, Центру за одгој и образовање дјеце и младежи Карловац, Дечијем дому Сисак и Центру за одгој и образовање при одгојном дому Иванец. Већина деце без пратње је смештено у установе социјалне заштите; деца млађа од 14 година у домове за децу, а деца старија од 14 година у установе за васпитање. У готово свим установама деца без пратње су смешетена у посебне радне јединице, а у контакт са домицилном децом долазе кроз заједничке активности које се организују у оквиру установа. Као посебан проблем наводе се сукоби са домицилном децом у оквиру институција, напуштање установа оних који желе да наставе пут ка другим земљама Европске Уније, као и фрустрираност деце јер су изоловани од својих вршњака и немају довољно информација о томе шта ће се са њима десити. Стручњаци запослени у овој области једногласни су да је решење смештаја деце без пратње у установе за васпитање

10 Åsa Söderqvist, Yvonne Sjöblom, Pia Bülow, „Home sweet home? Professionals’ understanding of ‘home’ within residential care for unaccompanied youths in Sweden“, *Child and Family Social Work*, 21(4)/2014, стр. 591 – 599.

неадекватно, док су сви нагласили неопходност смештаја деце у специјализоване установе и хранитељске породице.¹¹

У Грчкој, заштита деце без пратње организована је кроз специјализоване установе за њихов смештај. Истраживање рађено 2008. године идентификовало је четири овакве установе које све заједно имају капацитет за смештај до 100 деце.¹² Установе су предвиђене за смештај деце без пратње тражиоца азила, а обезбеђује им се подршка у образовању, учењу грчког језика, психосоцијална подршка као и организација активности у слободно време. Од почетка појачаног прилива миграната Грчка је била једна од улазних тачака у Европу, па се тако суочила са већим бројем деце без пратње у потреби за заштитом. Подаци УНИЦЕФ –а за период јануар – јун 2019. године показују да је број деце без пратње у Грчкој 3, 613, док су капацитети специјализованих прихватилишта за смештај деце 1115 места уз 48 места за становање уз подршку.¹³ Може се закључити да Грчка тренутно располаже капацитетима за специјализовани смештај око 30% од укупног броја деце без пратње, док су остала деца смештена у колективне центре заједно са одраслим особама из мигрантске популације.

Такође, неки аутори доводе у питање и тачност броја деце без пратње у Грчкој због процедуре процењивања година деце. Наиме, у Грчкој се и даље године детета процењују на основу снимака зуба, што је више пута доказана као неадекватна метода за утврђивање година.¹⁴ Ово води ка честом идентификовању детета као одрасле особе, што, заједно са чињеницом да се смешта заједно са одраслима у колективне центре, води многим ризицима. Поред изложености ризику од насиља, претњама, уценама, деца без пратње у оваквом смештају изложени су и ризику од експлоатација, а сексуална експлоатација се показала, барем на примеру Грчке, као најчешћи облик експлоатације

11 Барбара Херцег Пакшић, Ивана Јејуд Борић „Needs assessment for capacity building in the protection system of unaccompanied children“, Save the children, Zagreb, 2017, str. 64.

12 Georgia Dimitiripolou, Ioanis Papageorgiou, „Unaccompanied minors asylum seekers in Greece“, UNHCR, Athens, 2008, str. 58.

13 УНИЦЕФ, Интернет: <https://www.unicef.org/eca/media/7686/file>

14 Vasileia Digidiki, Jacqueline Bhabha, „Sexual abuse and exploitation of unaccompanied migrant children in Greece: Identifying risk factors and gaps in services during the European migration crisis“, *Children and Youth Service Review*, 2018, str. 2.

деце који је тешко препознати и самим тим организовати систем адекватне заштите и превенције.

Истраживање које се бавило ризицима од сексуалног злостављања деце без пратње у Грчкој показало је да је фундаментални проблем недостатак адекватних специјализованих установа за смештај деце без пратње услед чега су они смештени заједно са одраслим особама различитог културолошког порекла, пола и година. У истраживању је учествовало 24 кључних особа, које су ангазоване у директном раду са мигрантима у Грчкој, где је један психолог приметио следеће: „Не постоје доступна прихватилишта за најрањивију децу. Они су принуђени да живе са одраслима у камповима и центрима за детенцију. Да ли знате шта значи бити сам, без икакве подршке, међу хиљадама одраслих? У неким камповима постоје „сигурне зоне“ које се стално надгледају, али ове зоне се и даље налазе унутар кампова. Никад не можете знати ко има приступ деци.“¹⁵ Наглашен је такође и изостанак реакције од стране надлежних институција, нарочито полиције, како би се деца заштитила онда када се сексуално злостављање деси: „Када су објављени детаљи сексуалне експлоатације деце у једном од кампова, реакција полиције је била да постави полицијско возило испред кампа. Ово није зауставило експлоатацију већ ју је само померило на друге, удаљеније локације унутар кампа“.¹⁶ Вођени овим, и сличним истраживањима, аутори су навели препоруке за унапређење положаја деце без пратње у Грчкој. Ове препоруке укључују првенствено финансијска издвајања за отварање нових специјализованих установа за безбедан смештај деце без пратње и њихово измештање из кампова. Пример Грчке је нарочито значајан имајући у виду ситуацију у Србији, где су проблеми слични.

2.2. Облици смештаја за децу без пратње у Србији

Од доношења првог Закона о Азилу у Србији 2008. године до недавно, Србија је била земља краткорочног задржавања миграната из земаља западне Азије и северне Африке на њиховом путу ка Европској унији. Након затварања западно

---

15 Исто, стр. 4.

16 Исто, стр. 4.

– балканске руте 2016. године, задржавање миграната у Србији је продужено, иако је њихов број смањен у односу на 2015. годину.¹⁷ Иако долазак деце без пратње није био нова појава за земље Европске уније, за Србију, која се пре 2015. године није суочила са великим бројем деце без пратње ово је представљало изазов. Истраживање рађено 2016. године показало је да је, нарочито на почетку мигрантске кризе, било много изазова који се тичу комуникације и неразумевања граница и улога. Представници и државног сектора и организација цивилног друштва изветили су о ситуацијама када су организације цивилног друштва преузимале улогу Центра за социјални рад, док је са друге стране примећено да је систем социјалне заштите у неким местима био преплављен и није могао да одговори на све потребе.¹⁸

Позитивно је што је питање безбедности и ургентног збрињавања деце без пратње постављено на листу приоритета још 2015. године доношењем посебних докумената за њихову заштиту. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (у даљем тексту Министарство) донело је 2015. године Инструкцију о поступању центара за социјални рад и установа социјалне заштите за смештај корисника у обезбеђивању заштите и смештаја деце без пратње. Већ 2016. године исто Министарство је у сарадњи са УНИЦЕФ – ом израдило Стандардне оперативне процедуре са циљем „да се успостави заједничко разумевање свих актера укључених у заштиту деце о ризицима којима су деца изложена у околностима ванредних ситуација и осигура да у свакој ситуацији када им је потребна, деца добију адекватну подршку.“¹⁹ Министарство је, у међувремену, донело још две Инструкције о поступању Центара за социјални рад, пратећи промене које су се дешавале на терену.

Деца без пратње у Србији смештају се у установе социјалне заштите које су у надлежности Министарства и Центре за азил и Прихватне центре којима руководи

17 Наталија Перишић, „Западно-балканска мигрантска рута: утицај кандидатуре за чланство у Европској унији на позиције Србије“, *Политичка Ревизија*, Београд, бр. 4/2018, стр. 89 – 104.

18 Анита Бургунд, Ива Бранковић, „Заштита деце миграната у Србији – искуства и препоруке“, *Социјална политика*, Београд, бр. 2/2016, стр. 9 – 24.

19 Лидија Милановић, Мирослава Перишић, Марија Милић, „Стандардне оперативне процедуре: Заштита деце избеглица/миграната, Идеас, Београд, 2016.

Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије. Од почетка појачаног прилива деце без пратње, у Републици Србији је повећаван смештајни капацитет намењен искључиво тој деци. До 2017. године специјализовани смештај пружали су Заводи за васпитање деце и омладине у Београду и Нишу, кроз посебне радне јединице намењене смештају малолетних странаца са укупним капацитетом смештаја до 30 деце (25 места за дечаке и 5 за девојчице. Смештај за девојчице доступан је једино у оквиру Завода за васпитање деце и омладине у Београду). Невладина организација Jesuit Refugee Service, уз споразум са Министарством и Градским центром за социјални рад Београд, 2017. године је отворила прихватилиште за децу без пратње са укупним капацитетом за смештај 17 дечака. У току 2018. године капацитети су проширени успостављањем посебне радне јединице са капацитетом за смештај до 10 дечака у оквиру Центра за заштиту одојчади, деце и омладине – Дом „Јован Јовановић Змај“, а невлaдина организација „Borders Free“ отворила је прихватилиште у Лозници са капацитетом смештаја 15 дечака.

Стално проширење капацитета за смештај показује јасну оријентисаност државе да на што бољи начин организује заштиту деце без пратње. Међутим, треба имати у виду да број деце далеко превазилази смештајне капацитете обезбеђене у овим установама. Деца која нису смештена у ове установе, смештају се у Центре за азил и Прихватне центре заједно са осталим одраслим особама што са собом носи ризике од различитих облика злостављања и експлоатације, што је и приказано на примеру Грчке која се суочава са сличним проблемом.

У наставку је табела са приказом укупног броја регистроване деце без пратње у односу на број смештајних капацитета у специјализованим установама за њихов смештај.

Табела 1. Приказ укупног броја деце без пратње на територији Републике Србије у односу на доступне капацитете у специјализованим установама за њихов смештај

Година	Број деце без пратње која су изразила намеру да траже азил у Србији ¹	Доступни смештајни капацитети у установама специјализованим за њихов смештај
2015.	10 642	30 (25 за дечаке и 5 за девојчице)
2016.	230	30 (25 за дечаке и 5 за девојчице)
2017.	156	47 (42 за дечаке и 5 за девојчице)
2018.	666	72 (67 за дечаке и 5 за девојчице)

Као што се из табеле може видети постоји велика диспропорција у смештајним капацитетима у установама специјализованим за смештај деце без пратње и броја регистроване деце. Ова диспропорција је највидљивија за 2015. годину, што је и очекивано с обзиром на то да је тада прилив деце био најмасовнији. Међутим, у тој години су задржавања деце била од неколико сати до максимално неколико недеља па је донета одлука да за то време деца без пратње буду смештена заједно са породицама у прихватне центре и центре за азил. Диспропорција постоји и у наредним годинама; очигледно је да постојећи смештајни капацитети, иако проширивани, нису довољни да сва деца буду смештена, а обухват смештајем у специјализованим институцијама креће се од 10% - 30%. Чак и у 2017. години када је број регистроване деце био 156, само 30% деце могло је да буде смештено у специјализоване установе намењене смештају деце без пратње. Сва остала деца смештају се у центре за азил и прихватне центре широм Србије, заједно са одраслим особама.

Постоје још два значајна проблема на које треба указати. Прво, број регистроване деце није исти броју деце које се заиста налазе на територији Србије. Ово илуструје чињеница да је од почетка 2016. до краја јануара 2017. године, према подацима Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, у прихватним центрима у Србији боравило 747 деце без пратње што је неколико пута више од 191 колико је Канцеларија за азил регистровала у истом периоду. Деца која нису регистрована у Канцеларији за азил су деца мигранти који су невидљиви за систем и остају ускраћени за читав сет права. Ово је приметио и Комитет за права детета који, у закључним запажањима на други и трећи извештај Републике Србије о примени Конвенције о правима детета од 3. фебруара 2017. године, наглашава да не постоје одговарајуће процедуре за идентификацију деце без пратње, као ни довољно преводилаца у пограничним деловима, што повећава ризик да деца не буду идентификована као деца и да остану ускраћена за посебну заштиту која им припада.²⁰

Други проблем односи се на чињеницу да се деца већином смештају у центре за азил и прихватне центре са одраслим особама. Поред тога што ово носи велике ризике да деца буду експлоатисана, Република Србија је специфична и по непостојању адекватне процедуре за утврђивање година детета. Тренутно се године детета утврђују изјавом да је оно малолетно, и изјава се узима као једино меродавно средство по којем се неко региструје као дете и као такво ужива одређени сет права које као пунолетно нема. Ова права укључују и постављање привременог старатеља који се брине о остваривању његових права, право на смештај у специјализоване установе за смештај деце без пратње и право да, уколико у установама нема капацитета за његов смештај, оно буде смештено у посебно издвојене зоне унутар центара за азил и прихватних центара. Иако Комесаријат за избеглице, у сарадњи за Министарством, улаже посебне напоре да деци без пратње омогући смештај у посебне собе и бараке унутар центара, у пракси се често дешава да се очигледно пунолетна лица, на основу изјаве да су малолетна, региструју као деца и

---

20 Богдан Красић, Николина Милић, Влада Шаховић, „Положај непратене и раздвојене деце у Србији“, Београдски центар за људска права, Београд, 2017, стр. 20.

смештају заједно у посебне зоне са децом за коју је очигледно да су малолетна. На овај начин се, упркос напорима да се центри за азил и прихватни центри, који су упркос посебним зонама унутар њих и даље изузетно небезбедни за смештај деце, додатно угрожава безбедност деце смештених унутар колективних центара.

Треба имати у виду да у Србији још увек није урађена систематска научна анализа смештаја деце у центре за азил и прихватне центре. Информације су доступне једино из извештаја невладиних локалних и међународних организација које често указују на ризике којима су деца која су смештена у колективне центре изложена.²¹

Што се тиче хранитељства²² за децу без пратње, у Србији је највећи број деце – двадесет - смештено у хранитељске породице током 2015. и 2016. године у Шиду. На територији коју покрива Центар за породични смештај и усвојење Београд, од почетка 2017. до јуна 2019. године у хранитељске породице смештено је шесторо деце. У већини случајева у питању је било ургентно хранитељство, а најчешћи разлози за смештај били су: привремено збрињавање до спајања са родитељима, болест родитеља и њихов боравак на болничком лечењу, хитно издвајање детета из породице због злостављања и онда када је процењено да је смештај у хранитељску породицу у најбољем интересу детета. Иако је највише деце смештено у хранитељске породице у Шиду, са овом праксом се нагло престало са крајем 2016. године. Из разговора са актерима на терену добија се податак да је услуга коришћена током трајања запослења водитеља случаја у Центру за социјални рад Шид који је био посебно сензитивисан и ангажован у проналажењу адекватних породица за смештај ове деце. Због овога се стиче утисак да је коришћење услуге почивало на посебном ангажовању тог водитеља случаја, а не због тога што је хранитељство услуга

21 За више информација погледати: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:807488-Da-li-je-Srbiji-potreban-poseban-centar-za-smestaj-dece-migranata>

22 О примени хранитељства као облика смештаја за децу без пратње у Србији нису доступни подаци. Подаци приказани у раду резултат су разговора ауторке рада са представницима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, УНХЦР – а, Save the children – а, као и подацима које је писаним путем ауторки доставио Центар за породични смештај и усвојење Београд.

која постоји у систему социјалне заштите и која се може користити за смештај деце без пратње.

На овом пољу учињени су помаци 2018. године када су Центар за породични смештај и усвојење и Save the Children организовали тренинге за хранитељске породице и релевантне актере са циљем сензитивисања хранитеља и професионалаца који пружају подршку деци без пратње на терену. Обука за хранитеље трајала је два дана, и биле су обухваћене следеће теме: контекст миграционих процеса са фокусом на балканску руту, законски оквир заштите деце у ситуацији миграције у Републици Србији, мултикултуралност и стереотипи које носи, примери тешких искустава и траума, викаријска траума и интеграција у друштво. Укупно је обуку прошло 56 хранитељских породица, а на територији коју покрива Центар за породични смештај и усвојење Београд обуку је прошло 29 хранитељских породица.

Упркос чињеници да је обуку прошло незанемарљив број хранитељских породица, услуга хранитељства се не користи у довољној мери, што је видљиво из података да је свега шесторо деце на територији Београда од 2017. до јуна 2019. године било смештено у хранитељске породице. Разлог за ово може бити у изазовима које су актери идентификовали попут: анимирање хранитељских породица за прихват деце из мигрантске популације, велики притисци на децу од стране околине и породице у земљама порекла да наставе пут, деца најчешће не знају шта је хранитељство и тешко прихватају смештај, сарадња различитих актера (проблеми око надлежности и одговорности Центра за социјални рад и Центра за породични смештај и усвојење) и чињеница да родитељи деце нису лишени родитељског права. Без обзира на изазове, чини се да се постојећи капацитети не користе у довољној мери. Разлоге за ово треба посебно испитати с обзиром на то да у овом тренутку нису доступни подаци на ову тему.

3. ПРЕПОРУКЕ

Препоруке за унапређење постојећег система смештаја деце без пратње односе се првенствено на повећање капацитета

специјализованих установа намењених смештају деце без пратње и развој хранитељства. Постојећи систем у којем се велика већина деце смешта у центре за азил и прихватне центре заједно са одраслим особама није адекватан првенствено јер су деца у овако организованом смештају изложени ризику од злостављања и различитих облика експлоатације, нарочито сексуалној експлоатацији, што су многа истраживања показала као најзначајнији ризик овакве организације смештаја.

Неопходно је да држава издвоји додатна средства и обезбеди нове смештајне јединице у специјализованим установама, као и да додатно подржи развој хранитељства у овој области. Подаци показују да је Србија од почетка 2015. до средине 2016. године приступила средствима у вредности од готово 100 милиона евра за управљање мигрантском кризом, док подаци Међународног монетарног фонда показују да је Србија 2015. године издвојила 0,06% БДП – а, а 2016. године 0,1 % БДП – а за трошкове тражиоца азила.²³ Од 2017. до краја 2019. године управљање мигрантском кризом подржано је пројектом Европске уније МАДАД укупне вредности 24 милиона евра.²⁴ Ови подаци говоре да Република Србија изузетно мали део буџетских средстава издваја за управљање миграцијама, односно да поступање зависи од пројектног финансирања, па се поставља питање и одрживости постојећих установа, које се (осим две установе које воде невладине организације) финансирају из ових пројеката.

Следећа препорука односи се на неопходност успостављања адекватне базе података за евиденцију колико се деце без пратње налази у Србији. Ово ће захтевати координацију различитих актера, а нарочито Комесаријата за избеглице, Министарства унутрашњих послова и Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Ова база података је неопходна како деца не би остајала ускраћена за посебан вид заштите који им следује.

Последња препорука се односи на неопходност израде системске анализе постојећег система пружања смештаја и свеукупне заштите деци без пратње. Подаци који су тренутно

23 Наталија Перишић, „Западно-балканска мигрантска рута: утицај кандидатуре за чланство у Европској унији на позиције Србије”, *op. cit.* стр. 100.

24 Интернет: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/projekti/migracije/fond-madad>

доступни су изузетно оскудни, и већином су у питању извештаји невладиних домаћих и међународних организација. Како би могло да се на адекватан начин планира унапређење система неопходно је урадити анализу постојећег стања и идентификовати проблематичне области. Овај рад је приказао неке од постојећих изазова, али се подаци требају узети са резервом јер су прикупљани, нарочито у делу који се односи на примену хранитељства, кроз неструктуриране и неформалне разговоре са актерима на терену. Појачани прилив миграната почео је од 2015. године, а до данас још увек није урађено истраживање које ће утврдити ефекте тренутних програма смештаја, идентификовати позитивне праксе као и изазове у пракси, што говори о хитности спровођења оваквог истраживања како би се евентуалне промене система заснивале на релевантним и поузданим подацима.

ЛИТЕРАТУРА

Београдски центар за људска праваа „Право на азил у Републици Србији за 2015., 2016., 2017. и 2018. Интернет: <http://www.bgcentar.org.rs/izvestaji/>

Бургунд Анита, Бранковић Ива, „Заштита деце миграната у Србији – искуства и препоруке“, *Социјална политика*, Београд, бр. 2/2016, стр. 9 – 24.

Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, Интернет <http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=3&lang=SER&id=2325&date=0>, 18/06/2019.

Красић Богдан, Милић Николина, Шаховић Влада, „Положај неправне и раздвојене деце у Србији“, Београдски центар за људска права, Београд, 2017, стр. 20.

Милановић Лидија, Перишић Мирослава, Милић Марија, „Стандардне оперативне процедуре: Заштита деце избеглица/миграната, Идеас, Београд, 2016.

Министарство рада, запошљавања, борачких и социјалних питања, Интернет: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/projekti/migracije/fond-madad>

Пакшић Херцег Барбара, Борић Јеђуд Ивана „Needs assessment for capacity building in the protection system of unaccompanied children“, *Save the children, Zagreb*, 2017, стр. 64.

Перишић Наталија, „Западно-балканска мигрантска рута: утицај кандидатуре за чланство у Европској унији на позиције Србије“, *Политичка Ревизија*, Београд, бр. 4/2018, стр. 89 – 104.

УНИЦЕФ, Интернет: <https://www.unicef.org/eca/media/7686/file>

УНХЦР, Интернет: <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html?query=2015%20children%20statistics>, 18/06/2019.

Dimitiripolou Georgia, Papageorgiou Ioanis, „*Unaccompanied minors asylum seekers in Greece*“, UNHCR, Athens, 2008, стр. 58.

Holmes Seith M., Castaneda Heide, “Representing the “European refugee crisis in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death”, *American Ethnologist*, Wiley, br. 43 (1)/2016, стр. 12.

Mitchell Fiona, „The social services response to unaccompanied children in England“, *Child and Family Social Work*, br 8/2003, стр. 179 – 189.

Office of the United Nations High Commissioner for Refugees Geneva, „Guidelines on Policies and Procedures in dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum“, 1997., стр. 1

Söderqvist Åsa, Sjöblom Yvonne, Bülow Pia, „Home sweet home? Professionals’ understanding of ‘home’ within residential care for unaccompanied youths in Sweden“, *Child and Family Social Work*, 21(4)/2014, стр. 591 – 599.

Stanley Cate, „*Cold comfort: Young separated refugees in England*“, *Save the Children UK*, London, 2001, стр. 43.

Violeta Markovic

ALTERNATIVE CARE FOR UNACCOMPANIED CHILDREN MIGRANTS/ASYLUM SEEKERS IN SERBIA

Resume

This article represents a unique analysis of the system of alternative care for unaccompanied children migrants in Serbia since the beginning of the massive influx of migrants in 2015. The analysis is based on the practices in European countries: England, Sweden as the destination country for migrants and Croatia and Greece as transit countries. Experiences from both destination and transit countries are important since there are unaccompanied children in Serbia who are transiting, but also those who consider Serbia as their destination country. Programs of accommodation cannot be the same for these two groups of children. With the analysis of the system in Serbia it is established that most of the unaccompanied children are accommodated in in Asylum and Reception Centers, which was shown in the research in Greece to be a fundamental problem in protection of these children. Being accommodated in collective centers with other adults exposes these children to different risks of exploitation, sexual exploitation being the form that is presented in the literature as the most significant risk factor for children in collective accommodation.

In Serbia there is yet no research data on the risks for children in collective accommodation. There is also no available data about the services provided neither in the collective centers nor in residential institutions. Thus, the conclusion of this paper is that it is necessary to provide research data in order to improve existing system of accommodation, which is putting children at risk and making them vulnerable for different types of exploitation.

---

* Овај рад је примљен 15. августа 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. новембра 2019.године.

Ива Бранковић*

*Факултет за медије и комуникације,
Универзитет Сингидунум, Београд*

Нада Шарац**

Републички завод за социјалну заштиту, Београд

ПРОГРАМ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦАМА ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Сажетак

Комплексност феномена деце која живе и/или раде на улици или су у ризику, услед интеракције њихових индивидуалних карактеристика и одрастања у отежавајућем социјалном окружењу, захтева мултидисциплинарност, интерресорни и интегративни приступ. Поред индивидуалног рада са децом, подршка породицама представља један од кључних корака у побољшању услова живота и креирању предуслова за увођење позитивне и одрживе промене у животима ове деце. Циљ овог рада је представљање програма подршке породицама деце укључене у живот и рад на улици, који је креирала група ауторки из Србије и који се од 2017. године примењује у дневним центрима у Босни и Херцеговини и Црној Гори. Програм је креиран на основу опсежне анализе већег броја постојећих програма подршке породици на глобалном нивоу, као и праксе и потреба дневних центара намењених деци укљученој у живот и рад на улици и деци у ризику у региону. Основни принципи на којима је програм заснован су центрираности на дете,

---

* iva.brankovic@fmk.edu.rs

** nadasarac@hotmail.com

фокусираности на породицу и укључености у заједницу, као и усмереност на снаге и резилијентност детета и породице. Оснаживање родитеља како би боље одговорили на потребе детета представља кључни циљ програма и подразумева подршку развоју знања и вештина родитеља у три важне области: лична резилијентност, родитељска компетентност и социјална повезаност. Програм промовише структуриран, али флексибилан приступ усмерен потребама конкретне породице, а структурираност програма огледа се његовој временској ограничености и јасно дефинисаним фазама, од мобилизације и мотивисања породица, преко процене и планирања, промене у понашању, до генерализације као финалне фазе у којој се ради на одрживости постигнуте промене.

Кључне речи: програм подршке породици, деца укључена у живот и /или рад на улици, деца у ризику.

1. ПОРОДИЦЕ ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Деца која живе и/или раде на улици најчешће се дефинишу као "било који дечак или девојчица до 18 година старости за кога је улица постала претежни извор прихода и која нису адекватно заштићена или надзирана од стране одрасле зреле особе."¹ Дефиниције за ову популацију су се током времена мењале и првобитни термин "деца улице", који се и даље колоквијално најчешће користи, сада се сматра пежоративним, јер симплификује проблем и стигматизује децу, па се промовишу називи, који стављају децу у везу са улицом али их не дефинишу искључиво њом, као што је термин "деца укључена у живот и/или рад на улици"². Како би се обухватио сав дијапазон могуће повезаности деце са улицом ми ћемо у овом раду под децом укљученом у живот и/или рад на улици подразумевати сву децу којој је улица постала или су у ризику

1 Inter-NGO, 1985, *A study of street children in Zimbabwe*, Internet: https://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf 10/07/2019.

2 Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Protection and promotion of the rights of children working and/or living on the street Brochure*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/OHCHRBrochureStreetChildren.pdf> 10/07/2019

да им постане, централна референтна тачка и има значајан утицај на њихове свакодневне животе и идентитете³. Као и на међународном нивоу и у земљама у окружењу (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија) постоје разлике у дефиницији деце укључене у живот и/или рад на улици као и недостатак заједничког разумевања овог феномена. Многе организације су у складу са постојећим ресурсима и културолошким наслеђем заједнице у којој имплементирају своје активности, развијале своју дефиницију у односу на коју су планирале свој будући рад⁴.

О културолошким утицајима у дефинисању феномена и недостатку системског разумевања проблема говоре и налази и препоруке истраживања истраживања које је 2016. године провела Регионална мрежа за децу која живе и/или раде на улици североисточне Европе (Regional Network for Street Involved Children, RNSIC). Ово истраживање описује доминантна обележја породица деце укључене у живот и рад на улици и као и изазове са којима се сусрећу у свакодневном животу.

Породице живе у вишечланим домаћинствима са двоје-троје деце у просеку и у веома лошим условима. У многим случајевима њихови домови немају основну инфраструктуру, а многе од ових простора у којима бораве деца карактеришу лоша хидро и термо изолација што их чини посебно ризичним по здравље деце и њихових родитеља⁵.

Податак који изненађује је да деца углавном живе са родитељима (Босна и Херцеговина 88%, Црна Гора 71%, Србија 86%), а међу децом која не живе са родитељима веома мали проценат је измештен у институције система социјалне заштите (Босна и Херцеговина 2,9%, Србија 4%). Родитељи су углавном незапослени (више од половине учесника у

3 Ann Louise Meincke, *Study on The Promotion and Protection of the Rights of Children Working and/or Living on the Street Children's Voices Paper "Nothing about us, without us"*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/Consultation/ChildrensVoicespaper.pdf> 10/07/2019.

4 Милица Ђорђевић, Филип Бирчанин, Милица Васиљевић, "Ми знамо најбоље" – Теренски рад Центра за интеграцију младих – водич кроз пример добре праксе, Београд, Центар за интеграцију младих, 2011, стр 17.

5 Veronica Duci, Izela Tahsini, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016, стр: 128.

истраживању), имају низак образовни ниво и екстремно ниска примања, која обезбеђују прикупљањем секундарних сировина, кроз социјалну помоћ и друге врсте материјалних давања, просјачење или неформални рад на улици.

Потребе за исхраном и гардеробом су у просеку задовољене међу овим породицама, али значајан проценат који варира у зависности од државе (а достиже 35%) изјављује да не могу да обезбеде више од једног obroка дневно, нити да имају резервни сет гардеробе за сваког члана породице, као ни по један пар ципела. Присуство хроничних болести и инвалидитета је умерено, што указује на потребу за већом доступношћу бесплатних здравствених услуга. Обухват деце обавезном вакцинацијом варира у зависности од земље, а пример Црне Горе показује како већа физичка доступност услуга здравствене заштите може позитивно утицати на већи обухват. Регистрација, односно упис у матичне књиге деце у све три државе је прилично висока (БИХ 95%; ЦГ 87,2%, Србија 91%)⁶.

Породице углавном не извештавају о томе да су њихова деца укључена у живот и/или рад на улици. Они који то признају, а проценат варира од државе (од 11% у БИХ до 41% у Србији) извештавају о томе да деца остају на улици више сати – у просеку од 3 до 9 – током дана и да се селе у различите крајеве града а некад и различите градове. Овај податак постаје посебно забрињавајућ у великом броју случајева деце која нису у пратњи родитеља док су на улици. Деца су укључена у рад на улици на различитим узрастима (БИХ 11,5; Србија 7,9; ЦГ 9,2;), а као доминантне разлоге за то родитељи наводе то што могу да им помогну у прикупљању сировина, да на тај начин могу више да зараде, да немају коме да оставе децу када иду да раде, или да је то део њиховог културолошког обрасца⁷.

Укљученост у образовни систем ове деце и даље је веома ниска. У Србији 42% породица деце која су укључена у живот и/или рад на улици наводи да њихова деца нису укључена ни у

6 Исто, стр: 130.

7 Save the Children in North West Balkans, *Najbolje prakse u radu Dnevnih centara za djecu koja žive i rade na ulici i djecu u riziku*, interna publikacij, Sarajevo, Save the Children in North West Balkans, 2016, str.11.

прешколско ни у основно образовање. Сличан проценат је и у Црној Гори (42%) док је у Босни нешто виши и износи 48%. Као разлоге за то родитељи наводе недостатак финансијских средстава и транспорта, али и предрасуде и дискриминацију према ромској деци у школама. Ризици од трговине људима и физичких и менталних проблема се повећавају због живота или рада на улици, али већина родитеља чија су деца укључена у живот и рад на улици није свесна ових ризика, са изузетком Београда где су родитељи показали већу информисаност⁸.

2. МОГУЋНОСТИ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦАМА ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Систем заштите деце укључене у живот/или рад на улици представља тему од значаја на глобалном нивоу и постоје бројне иницијативе за унапређење у овој области. Развој система и побољшање квалитета дечје заштите на глобалном нивоу вођени су правима детета као што су право на заштиту од злостављања, право детета на живот са родитељима и другим правима садржаним у Конвенцији о правима детета у којој се такође наводи да је дужност сваке државе да посебно заштити децу без родитељског старања, обезбеди алтернативне видове смештаја и праћење детета у процесу заштите⁹.

Смернице за алтернативно збрињавање деце Комитета за права детета УН додатно истичу потребу да систем заштите укључи подршку родитељима како би могли да брину о детету (кроз саветовање или другу врсту подршке), да пронађе и развија алтернативне видове смештаја за децу којој је то неопходно и преузме мере за превенцију потребе за алтернативним смештајем уклањајући разлоге који доводе до издвајања детета из породице. У Смерницама се наглашавају два кључна принципа: принцип нужности, који подразумева обавезу процене да је алтернативни смештај заиста неопходан, и принцип прикладности, који подразумева да је неопходно осигурати да одабир старатељског окружења и период који

8 Veronica Duci, Izela Tahsini, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016, str 62.

9 Уједињене нације, *Конвенција о правима детета Уједињених нација*, 1989.

ће се провести у том окружењу буду прикладни за сваки појединачни случај и да промовише стабилност и трајност ¹⁰.

Ови принципи јасно упућују да је пре измештања детета из породице неопходно предузети све мере које су на располагању систему заштите како би се породични систем ојачао и детету омогућио безбедан останак у сопственом окружењу.

Иако подаци из региона упућују на то да су породице деце која су укључена у живот и рад на улици углавном успеле да очувају целовитост, односно, да је мали број њих заправо био у ситуацији да се дете измести и смести у неки вид алтернативног збрињавања, начин живота, сиромаштво и ниво квалитета бриге о деци упућује да су ове породице у великом ризику и да им је потребна подршка, која се не би могла сврстати само у једну од ових категорија превенције, већ захтева активности на свим нивоима.

Једна од подела када су у питању услуге подршке породици заснована на интензитету и усмерености подршке дефинише две врсте услуга:

1. услуге за очување породице, усмерене на породице у кризи или у ризику од издвајања детета из породице и
2. услуге за подршку породици, односно услуге у заједници које имају за циљ побољшање породичног функционисања, креиране да унапреде снагу и стабилност породица кроз услуге као што су предах, дроп ин центри, ране интервенције и обуке родитеља¹¹.

Иако су породице деце која су укључена у живот и рад на улици могу наћи у ризику од издвајања, у овом раду бавимо се услугама за подршку породици, односно, услугама у заједници које пружају одговор на доминантан потребе пре свега деце а затим и њихових родитеља.

---

¹⁰ Комитет за права детета Уједињених нација, *Смернице за алтернативно збрињавање деце – Оквир уједињених нација*, 2009.

¹¹ Jean I. Layzer, Barbara D. Goodson, Lawrence Bernstein, Cristofer Price, *National Evaluation of Family Support Programs Final Report Volume A: The Meta-Analysis*, 2001, Интернет: https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/fam_sup_vol_a.pdf 10/07/2019.

У септембру 2016. група ауторки урадила је анализу пракси и модела подршке намењене породицама деце укључене у живот и/или рад на улици, која је укључивала преглед праксе постојећих пружалаца услуга у региону, као и преглед литературе и праксе и модела у свету. У истраживање је укључено десет дневних боравака из Босне и Херцеговине и Црне Горе и анализа је показала да сви пружаоци услуга у региону препознају значај укључивања родитеља у непосредну подршку детету, пре свега када је реч о областима везаним за образовање деце и бригу о њиховом здрављу. Један број пружалаца већ је имао програме усмерене на оснаживање родитеља, углавном кроз саветодавни рад и едукативне радионице различите тематике, али је веома важан податак да ниједан пружалац услуге није имао јасан концептуални оквир, нити дефинисан програм рада са породицом. У складу с тим, сви пружаоци услуга као најизраженију потребу за унапређењем својих капацитета препознавали су у области едукације родитеља и интервенција у циљу побољшања породичног функционисања.

С друге стране, преглед истраживања и литературе у области услуга подршке породици или модела и пракси у раду са родитељима деце укључене у живот и рад на улици указао је да не постоји само један ефективан програм или модел, већ постоје различите праксе успостављене и прилагођене локалним специфичностима одређених породица и њихове деце. Ови модели обично нису тестирани на ширем узорку и њихова ефективност није проверавана осим у контексту у коме су настали. Искуства пружалаца услуга са различитих меридијана тако указују на прву и основну препоруку да програм рада са породицом мора да буде усклађен са суштинским потребама деце и породицама који користе њихове услуге на једној територији, реалним могућностима пружалаца услуге и околностима у којима раде, као и доступним ресурсима¹².

Преглед препорука са различитих меридијана указује на подједнак значај организовања услуге¹³ и избора циљне групе

12 Ива Бранковић, Нада Шарац, Светлана Живанић, *Анализа модела психолошке подршке намењене породицама деце укључене у живот и рад на улици*, VI Конгрес психолога БИХ, Бањалука, Друштво психолога Републике Српске, 2019, стр:93.

13 Save the Children Australia, *Situation Analysis and Recommendations Dampier Peninsula Indigenous Parenting Support Services*, Save the Children Australia, 2010, стр 22-24.

(као што су очеви¹⁴), активности са директним корисницима и интервенција у социјалној мрежи¹⁵. Анализа је показала да функционални модели деле неке заједничке карактеристике а оне се односе на адекватну тероријско-методолошку заснованост програма, структурираност и адекватну утемељеност у локалној заједници, као и програмирање услуге које подразумева јасно дефинисан опсег услуге, усклађеност свих професионалаца који раде са породицом и обезбеђење одрживости како би се услуга пружала дугорочно и у континуитету. Управо у складу са тим препорукама креиран је порограм подршке породицама деце укључене у живот и рад на улици 2017. године са идејом да понуди структуриран и фокусиран модел рада са породицама деце која живе и/или раде на улици и деце у ризику. Програм се примењује у десет дневних центара у Босни и Херцеговини и два дневна центра у Црној Гори уз подршку Save the Children North West Balkans. За примену програма конципиран је тродневни програм обуке који су похађали сви професионалци ангажовани на примени програма, а 2018. године штампане су и смернице за примену програма које садрже детаљно описане фазе програма као и активности које се могу радити у процесу оснаживања породица.¹⁶

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА ПОДРШКЕ ПОРОДИЦИ ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Програм подршке породици заснован је на уверењу да су родитељи/породица најнепосреднији и најутицајнији чинилац у процесу физичког, когнитивног, социјалног и емоционалног напретка и развоја детета и да је у раду са породицама потребан балансиран приступ ризичним и протективним факторима. Основни принципи на којима је програм заснован произлазе

14 Save the Children Sweden, *Strengthening Families – Save the Children programs in support of child care and parenting policies*, Save the Children Sweden, 2012, str:50.

15 Невенка Жегарац, *Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања*, Београд, Центар за права детета, 2004, стр.150.

16 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:3.

из савремених системско-еколошких приступа социјалном раду и подразумевају центрираност на дете, фокусираност на породицу и укљученост у заједницу, као и усмереност на снаге и резилијентност детета и породице¹⁷. Програм има за циљ да подстиче позитивно, унапређује вештине, стимулише функционалне односе и везе, односно, промовише оснаживање детета, родитеља и породице и њихову повезаност са неформалном, личном и/или формалном мрежом подршке у заједници¹⁸.

Циљеви програма су:

- унапређење родитељских вештине за одговорно (позитивно) родитељство,
- подизање капацитета за ефикасније превазилажење животних проблема и суочавања са кризним ситуацијама,
- подизање капацитета за ефикасније васпитавање и превазилажење проблема у подизању деце,
- боље препознавање и задовољавање потреба детета у складу са узрастом и развојном фазом
- унапређење породичних односа и породичне кохезивности
- оспособљавање породице/родитеља за изградњу личне/неформалне мреже подршке
- оспособљавање породице/родитеља за остваривање контакта са представницима релевантних система и коришћење услуга на локалном нивоу¹⁹

Већ је наглашено да су породице деце укључене у живот и рад на улици веома хетерогена групација при чему је свима заједничко присуство вишеструких и сложених проблема који драматично отежавају породично функционисање

---

17 Барбра Театер, *Увод у примену метода и техника социјалног рада*, Ниш, Универзитет у Нишу, 2016, стр:48.

18 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:18.

19 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:19.

па су самим тим потребе и права детета угрожени. Управо због ових карактеристика циљне групе програм је заснован на комбинацији више приступа заснованих на снагама, односно протективним факторима као што су: родитељска резилијентност, социјална повезаност, знања о родитељству или дечјем развоју, доступност конкретне подршке и развијање социјалне и емоционалне компетентности код деце²⁰.

Комбинацијом ових фактора, дефинисане су три области у раду са родитељима на које је програм усмерен и то су компетентност, резилијентност и социјална повезаност.

Родитељска компетентност представља знања и вештине о родитељству и дечјем развоју, односно, разумевање развоја детета и потребних родитељских стратегија за подршку физичком, когнитивном, социјалном и емотивном напретку и развоју. У овој области ради се на оснаживању родитеља како би се постигло унапређење квалитета интеракције између родитеља и деце које омогућавају детету развој способности да јасно комуницира, препознаје и регулише своје емоције, као и да успоставља и одржава односе са другима.

Родитељска резилијентност односи се на способности превладавања стреса и функционисање упркос изазовима, тешкоћама и траумама. Значајна је у раду са породицама деце укључене у живот и/или рад на улици с обзиром на њихову сталну изложеност стресним ситуацијама које онда свакако утичу и на квалитет њихових родитељских компетенција.

Социјална повезаност представља способности изградње и очувања позитивних односа који обезбеђују емоционалну, практичну, информациону и духовну подршку. Породице деце укључене у живот и/или рад на улици често немају адекватне мреже подршке ни вештине за повезивање са формалним системима који им могу обезбедити адекватну помоћ или услуге²¹.

---

20 Center for the study of Social Policy, *Strengthening Families – a protective factors framework*, 2005, Internet: <https://cssp.org/wp-content/uploads/2018/11/About-Strengthening-Families.pdf> 10/07/2019.

21 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Сарајево, Save the Children North West Balkans, 2018, стр. 54.

На овим областима се у складу са примерима најбоље праксе у раду са породицама ради на високо структуриран начин, пролазећи кроз јасно дефинисане фазе које прате различите степене ангажмана породице у односу на области рада. Фазе програма су: мобилисање и укључивање деце, родитеља и других чланова породице у програм, мотивисање детета и породице да препознају и прихвате потребу за променом и истрају у раду на промени, процена породице, промена понашања, односно, смањење или елиминисање проблема и генерализација остварених промена и развој стратегије за њихово одржавање преко повезивања са ресурсима у локалној заједници и оспособљавања за њихово коришћење²².

Наведене фазе су не само међусобно повезане и условљене, већ се и преплићу, али је важно размотрити их посебно јер свака има своје специфичне циљеве и задатке који се остварују у складу са потребама сваке породице и у сарадњи са њеним члановима.

Фаза мобилизације/укључивања је уводна фаза у којој се одвија низ активности које имају за циљ да информишу, обавесте, заинтересују и приволе породицу на сарадњу. Поред породице у фокусу пружаоца услуге у овој фази су и сви други релевантни актери у заједници, чија улога може бити значајна током спровођења програма и касније за очување добити остварене у програму. Како породице којима је овај програм намењен припадају групацији породица са проблемима, који су мултидимензионални, важно је у овој фази рада мобилисати све расположиве ресурсе који директно или индиректно могу бити ангажовани на разрешавању проблема.

Фаза мотивације је важна у раду са свим породицама, а посебно добија на значају ако имамо у виду да су породице којима је програм намењен, услед изложености хроничном стресу, ослабљених снага, без мотивације (или са променљивом мотивацијом) и вере у могућности промене. Циљеви ове фазе програма су усмерени на стварање позитивног мотивационог оквира, који ће омогућити сагледавање изазова као решивих и сагледавање пружаоца услуге као адекватног партнера како

22 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:19 и 20.

би се започео рад на промени понашања и ублажавању и/или елиминисању проблема.

Фаза процене има специфично место и улогу у програму подршке породици и има за циљ процену породичног система и односа у њему. Фокус је примарно на члановима породице и везама које су у највећој мери релевантне за проблеме детета, које користи услугу дневног центра/свратишта. Током процене трага се за функционалним релацијама које могу бити алтернативне и/или транзиционе природе и као такве бити подршка члану или члановима породице. Ова фаза је важна јер се поред прикупљања информација о породици у њој дешава и остваривање радног савеза између породице и пружаоца услуге кроз заједничко сагледавање проблема, давазе значења и трагање за могућим решењима..

Фаза унапређења понашања је централна фаза у раду са породицама у којој се пружа подршка породици у успостављању нових образаца функционисања. Циљеви ове фазе су усмерени на оснаживање родитеља и изградњу стимулативних, негујућих породичних односа, који ће се одржати током довољно дугог временског периода да могу позитивно да се рефлектују на емоционални, социјални и когнитивни раст и развој детета. Специфични циљеви се односе на мењање неприлагођеног понашања (и стила живота), ублажавање и/или елиминацију ризичног и/или проблематичног понашања и конфликтних или дисфункционалних релација и оснаживање функционалних образаца понашања. У зависности од тога на којој се области ради (родитељска резилјентност, компетентност или социјална повезаност) заједно са родитељима формулишу се циљеви и креира конкретан план, који служи као водич кроз програм, као основ за праћење напретка и периодичне ревизије, али и као основ за евалуацију укупних ефеката примене програма.

Фаза генерализације је првенствено намењена као подршка изласку из програма односно подршка породици да устали, прошири и што је најважније одржи позитивне промене, постигнуте током програма. Улога пружаоца услуге се у овој фази рада разликује у односу на фазу унапређења понашања, тако да заједно са породицом треба да се усмери на то да прошире примену остварених позитивних промена

на нове ситуације и /или контексте; антиципирају ситуације које могу бити ризичне за рецидив и да планирају начине да то предупреду; активирају личне, породичне и друштвене ресурсе као потпору одржавању позитивне промене²³.

Програм подршке породици се одвија кроз серију сусрета са породицом, али и кроз низ активности које се одвијају изван и између тих сусрета. Динамика, број, временско трајање сусрета и садржај активности на сусретима се дефинишу индивидуалним планом подршке породици, тако да одговарају потребама и потенцијалима конкретне породице. Како се ради о програму који се тек пилотира и чија се решења тестирају у пракси, почетна идеја је да се у примени са појединачном породицом програм реализује у периоду од 4-6 месеци, кроз 14-20 сусрета са породицом. Колико ће сусрета бити посвећено свакој од фаза у реализацији програма, зависи од тога како су постављени циљеви и задаци у тој фази и у којој је мери породица спремна да уђе у наредну фазу програма. Учесталост сусрета, тачније број сусрета током једне недеље је условљен природом и сложености проблема који се третира, мотивисаношћу и снагама породице да се са њима носе²⁴.

Досадашња примена, започета 2017. године у Босни и Херцеговини, а затим и Црној Гори, показала је да су професионалци препознали значај и бенефите програма, али и да су се сусрели са одређеним изазовима у његовој примени. Ипак, у овом тренутку, разлике у дужини примене и броју породица са којима пружаоци услуга раде не омогућавају детаљније податке ни о ефикасности, нити и о специфичностима програма као што су конкретне активности у раду са породицама у свакој од фаза. Ова врста увида биће могућа тек након дуже примене програма праћене редовним мониторингом, евалуацијом и супервизијом, као и финализације студије о исходима, која је планирана у наредном периоду. Подаци студије о исходима значајни су јер би омогућили да се искуство пружалаца услуга за децу укључује у живот и рад на улици у раду са породицама детаљно испита и систематизује,

---

23 Исто, стр:21.

24 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:22 до 25.

креирајући тако грађу за успостављање праксе засноване на доказима у процесу пружања услуга у региону. Поред тога, систематично опсивање процеса и испитивање ефикасности отвара простор и за потенцијално реплицирање, односно, преношење искуства и модела рада и другим пружаоцима услуга за децу која се суочавају са различитим изазовима и другу децу у ризику и њихове породице.

ЛИТЕРАТУРА

Бранковић Ива, Шарац Нада, Живанић Светлана, *Анализа модела психолошке подршке намењене породицама деце укључене у живот и рад на улици*, VI Конгрес психолога БИХ, Бањалука, Друштво психолога Републике Српске, 2019.

Ђорђевић Милица, Бирчанин Филип, Васиљевић Милица, *„Ми знамо најбоље“ – Теренски рад Центра за интеграцију младих – водич кроз пример добре праксе*, Београд, Центар за интеграцију младих, 2011.

Жегарац Невенка, *Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања*, Београд, Центар за права детета, 2004.

Комитет за права детета Уједињених нација, *Смернице за алтернативно збрињавање деце – Оквир уједињених нација*, 2009.

Театар Барбра, *Увод у примену метода и техника социјалног рада*, Ниш, Универзитет у Нишу, 2016.

Уједињене нације, *Конвенција о правима детета Уједињених нација*, 1989.

Шарац Нада, Бранковић Ива, Живанић Светлана, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018.

Шарац Нада, Бранковић Ива, Живанић Светлана, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018.

Center for the study of Social Policy, *Strengthening Families – a protective factors framework*, 2005, Internet: <https://cssp.org/wp-content/uploads/2018/11/About-Strengthening-Families.pdf> 10/06/2019

Duci Veronica, Tahsini Izela, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016.

Inter-NGO, 1985, A study of street children in Zimbabwe, Internet: https://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf 10/06/2019.

Layzer Jean I., Goodson Barbara D., Bernstein Lawrence, Price Cristofer, *National Evaluation of Family Support Programs Final Report Volume A: The Meta-Analysis*, 2001, Интернет: https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/fam_sup_vol_a.pdf 10/06/2019

Meincke Ann Louise, *Study on The Promotion and Protection of the Rights of Children Working and/or Living on the Street Children's Voices Paper "Nothing about us, without us"*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/Consultation/ChildrensVoicespaper.pdf> 10/07/2019.

Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Protection and promotion of the rights of children working and/or living on the street Brochure*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/OHCHRBrochureStreetChildren.pdf> 10/07/2019

Save the Children Australia, *Situation Analysis and Recommendations Dampier Peninsula Indigenous Parenting Support Services*, Save the Children Australia, 2010.

Save the Children in North West Balkans, *Najbolje prakse u radu Dnevnih centara za djecu koja žive i rade na ulici i djecu u riziku*, interna publikacija, Sarajevo, Save the Children in North West Balkans, 2016.

Save the Children Sweden, *Strengthening Families – Save the Children programs in support of child care and parenting policies*, Save the Children Sweden, 2012.

**Iva Brankovic
Nada Sarac**

FAMILY STRENGTHENING PROGRAM FOR STREET INVOLVED CHILDREN AND CHILDREN IN RISK

Resume

The complexity of the phenomena of street involved children or children at risk, due to the interaction of their individual characteristics and growing up in an aggravating social environment, requires multidisciplinary, interdepartmental and integrative approach. In addition to individual work with children, family support is one of the key steps in improving living conditions and creating preconditions for introducing a positive and sustainable change in the lives of these children. The aim of this paper is to present a family strengthening program for families of street involved children and children at risk, created by a group of authors from Serbia and applied since 2017 in day care centers and shelters in Bosnia and Herzegovina and Montenegro. The program was created on the basis of a comprehensive analysis of a number of existing family support programs at the global level, as well as the practices and needs of day care centers for children involved in street and street risk and children at risk in the region. This analysis showed that all the service users recognize the need for working with families and some of them have some activities aimed at supporting parents or other care givers but none of them have a structured approach. On the other side, analysis of available literature and research on programs for strengthening families of street involved children shows a variety of methods but emphasizes the need for the program to be structured, focused not only on the parenting skills but also on their other needs and culturally sensitive and individualized. These conclusions guided the development of the family strengthening program which is child centered, family focused and integrated into community. The main focus in working with families is strengths and resilience both of the child and the family. Aim of the program is empowering parents to better respond to the needs of the child and it implies support to the development of parents' knowledge and skills in three important areas: personal resilience, parental

competence and social connectedness. Personal resilience refers to improvement of parents coping strategies while encountering stress which would enable them to function adequately in spite of difficulties and adversity they are often facing. Parental competence refers to providing knowledge about parenting in line with child development needs, while social connectedness implies enhancing parents capabilities to develop and maintain positive relationships and strong formal and informal networks in the community.

In line with best practices that show most efficiency in working with families the program promotes a structured but flexible approach tailored to the needs of a particular family. The program's structure is reflected in the fact that it has time constraints and clearly defined phases that are interconnected and circular. These phases include mobilization and motivation of families, assessment of family functioning, behavioral change phase which includes individual planning with every family and generalization as the final phase in which the focus is on engaging all necessary resources to support sustainability of the achieved change in the family.

The two year implementation of the program in Bosnia and Herzegovina and Montenegro shows that the professionals recognized the importance and benefits of the program, but also that they faced certain challenges in its application. However, at this point, the differences in the length of the application and the number of families they work with do not allow more detailed information on the effectiveness of the program, nor about the specificities of programs such as steps and activities in dealing with families at each stage. This type of insight will only be possible after a longer application of the program followed by regular monitoring, evaluation and supervision, as well as finalization of the outcome study, which is planned in the following period. Outcome study data would be of great importance because it would provide evidence based recommendations for application of the family strengthening program in services for street involved children, and create pre-condition for its possible replication in other community services for children in risk.

Keywords: family strengthening programme, street involved children, children at risk.

---

* Овај рад је примљен 15. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. новембра 2019. године.

Сузана Михајловић Бабић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Наташа Милошевић**

*Градски центар за социјални рад у Београду
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*

СОЦИЈАЛНО ИСКЉУЧИВАЊЕ ДРЖАВЉАНА ТРЕЋИХ ЗЕМАЉА СА ЕВРОПСКИХ ТРЖИШТА РАДА***

Сажетак

Предмет анализе у овом раду је положај држављана трећих земаља на европским тржиштима рада. Циљ је утврђивање постојања и одлика неједнакости у приступу, радном ангажману и исходима на тржишту рада за држављане трећих земаља у европским државама, као и начина креирања ових неједнакости. Теоријски оквир анализе представља концепт социјалног искључивања и са њиме повезан концепт ограниченог грађанства којим се настоји образложити искључивање присилних миграната из приступа тржишту рада. Методолошки приступ се заснива на анализи садржаја легислативних, политичких и статистичких докумената. Резултати анализе указују на то да национално формулисане политике приступа тржиштима рада за мигранте имају за исход вишу стопу незапослености миграната у односу у домицилно становништво, непризнавање њихових квалификација и са

* suzana.mihajlovic@fpn.bg.ac.rs

** natasam808@gmail.com

*** Овај рад заснован је на излагању на међународној конференцији „Сукоби. Стабилност. Демократија?“ (Сабор политиколога 2019) која је одржана на Факултету политичких наука у Београду 28-29. септембра 2019. године.

тима повезано ангажовање у нискоквалификованим и слабо плаћеним пословима за ову популацију на тржишту рада.

Кључне речи: социјално искључивање, присилне миграције, тржиште рада, програми, исходи.

1. УВОД

С обзиром на разлоге миграрања становништа, обим миграција и ефекте које производе за државе транзита и државе дестинације, миграције ће дугорочно бити у фокусу политика националних држава и супранационалних актера. Огромни прилив миграната крајем 2014. године изазвао је хуманитарну и политичку кризу на простору Европе. На територији Европске уније тада је било присутно 1,8 милиона избеглица, док је четири-петине свих избеглица било концентрисано у четири државе (Немачка, Уједињено Краљевство, Шведска и Француска).¹ Број тражилаца азила у Европској унији достигао је највећи ниво 2015. и 2016. године када је забележено по око 1,3 милиона захтева, док је према последњим подацима у 2018. години поднето 638 000 захтева за азил.² Управо због масовности миграција „Каслс наше доба назива добом миграција“³.

Велики обим прилива миграната покренуо је питања „притиска“ на европска тржишта рада и системе социјалне сигурности са једне стране и обезбеђивања права на рад и социјалних права за присилне мигранте са друге стране. Наизглед супротстављени интереси ове две стране били су усложњени тренутним изазовима (високи нивои сиромаштва и социјалног искључивања након економске кризе) и рекалибрацијом политика како би на њих било одговорено (мере штедње), као и традицијом националних система социјалне сигурности који су обликовани око концепта

1 OECD, *How are Refugees Faring on the Labour Market in Europe?*, European Union, Luxembourg, 2016.

2 Eurostat, *Asylum statistics*, Internet, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics, 5/10/2019.

3 Лидија Марковић, „Миграције-изазов, проблем или карактеристика нашег доба?“, *Европске свеске*, бр.4/2017, стр. 11-14.

грађанства. Први већи прилив присилних миграната након Другог светског рата у Европи, који је забележен у Нордијским државама седамдесетих година, пружио је основне одговоре о могућим исходима националних система социјалне сигурности за недржављане. Студије су показале да је мигрантска популација имала ограничен приступ раду што је довело до социјалног искључивања и у другим областима, нарочито у области становања.⁴ У складу са тим, крајем двадесетог века Крос (Cross) дефинише појаву социјалног искључивања ове популације као последицу примене концепта „ограниченог држављанства“ (*truncated citizenship*)⁵ у формулисању приступа социјалним правима која обезбеђује држава. Последњих година у истраживању миграција аутори све чешће наглашавају феномен прекарног рада мигрантске популације, повезујући га са концептом ограниченог држављанства.⁶

Са позиције *cost-benefit* анализе за државе благостања, у сфери тржишта рада аутори наглашавају позитивне ефекте миграција по економију и тржиште рада у Европи⁷, као и изостанак негативних утицаја на запошљавање домицилног становништва⁸, док са друге стране одређене студије указују на негативне реперкусије ових миграционих токова на снижавање цене рада нискоквалификоване радне снаге у државама дестинације или пораст незапослености опште популације⁹. Значај реформе политике тржишта рада је утолико био већи

4 Carl-Ulrik Schierup, „Diversity” and Social Exclusion in Third Way Sweden, *The “Swedish Model” in Transition, 1975–2005*, REMESO, Norrköping, 2010.

5 Malcolm Cross, *Migrants and the Generational Transition in European Cities. The Interaction of Economic, Spatial and Social Factors in the Generation of Social Exclusion, with Particular Reference to Young People, Application to the Fourth Framework Programme of the European Union (TSER)*, ERCOMER, Utrecht, 1998.

6 Carl-Ulrik Schierup, Aleksandra Ålund and Branka Likić-Brborić, „Migration, Precarization and the Democratic Deficit in Global Governance”, *International Migration*, John Wiley & Sons Ltd, 53(3), стр. 50–63.

7 Francine Blau, Christopher Mackie, *The Economic and Fiscal Consequences of Immigration*, A Report of the National Academies, Washington DC, 2016.

8 Amelie Constant, *Do Migrants Take the Jobs of Native Workers?*, IZA World of Labor: 10, 2014.

9 Stephen Nickell, Jumana Saleheen, *The Impact of Immigration on Occupational Wages: Evidence from Britain*, Bank of England, London, 2015; Christian Dustmann, Tommaso Frattini, Ian Preston, „The Effect of Immigration along the Distribution of Wages”, *Review of Economic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 80(1), pp. 145-173; Anthony Edo, Farid Toubal, „Selective Immigration Policies and Wages Inequality”, *Review of International Economics*, Wiley Blackwell, 23(1), pp. 160-187.

јер је моделовање политике требало да буде усмерено ка циљу постизања позитивног исхода приликом обезбеђивања приступа тржиштима рада присилним мигрантима. Оквир за рекалибрацију политика на наднационалном нивоу обезбедила је Европска унија политичким и легислативним документима и развојем финансијских инструмената за подстицај укључивања миграната на тржиште рада. Међутим, националне државе су и даље остале суверени субјекти у одлучивању о начину и обиму имплементације обавезујућих правних аката, као и уважавању правнонеобавезујућих препорука са нивоа ЕУ.

У складу са наведеним политичким, економским и социјалним контекстом, у овом раду ауторке су поставиле истраживачко питање: Какви су исходи за присилне мигранте на европским тржиштима рада и да ли се они могу довести у везу са политиком и програмима националних држава којима се обликује приступ тржиштима рада за недржављане? У раду је примењен институционални приступ и метод анализе садржаја релевантних легислативних, политичких и статистичких докумената. Циљеви рада су: опис и анализа основних индикатора тржишта рада за држављане трећих земаља у ЕУ; опис и анализа национално специфичних легислатива и програма у правцу укључивања ове популације на тржиште рада у одабраним државама Европске уније.

2. ИНДИКАТОРИ ТРЖИШТА РАДА ЗА ДРЖАВЉАНЕ ТРЕЋИХ ЗЕМАЉА У ЕВРОПИ

У условима финансијских ограничења након светске економске кризе 2008. године, затим социјалних, политичких и безбедносних импликација мигрантске кризе 2015, управљање процесом интерних, посебно међународних миграција постало је важан сегмент политичког деловања ЕУ, нарочито након процене да од 4,7 милиона имиграната у 2015. години, 2,4 милиона чине грађани који нису држављани чланица ЕУ.¹⁰ Настојећи да феномену миграција приступи стратешки и покуша да успостави оквир за управљање овим процесом, Европска унија је кроз *Европску агенду за интеграцију држављања трећих земаља* још у току 2011. године фокус

10 Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, Eurostat, Luxembourg, 2017.

активности усмерила на јачање механизма интеграције миграната кроз њихово укључивање на тржиште рада. У току 2015. године Европска комисија је усвојила *Европски миграцијски програм*, затим 2016. године *Акцијски план за интеграцију држављана трећих земаља*.

Квантитативни индикатори тржишта рада међутим указују на депривираност држављана трећих држава у домену рада у Европи. Према подацима Еуростата за период од 2008. до 2015. године, стопа незапослености, као важан индикатор позиције недржављана на тржишту рада, порасла је за 10% у односу на стопу незапослености држављана земаља чланица ЕУ.¹¹ Подаци ОЕЦД-а за 2014. годину такође потврђују да је стопа незапослености недржављана у односу на држављане значајније порасла у периоду од 2007. до 2014. године, као и да је стопа незапослености недржављана у односу на домицилно становништво нижа једино у Мађарској и Словачкој (Табела 1).

---

11 Исто, стр. 19.

Табела 1. Кретање стопе незапослености у ЕУ за недржављане за период 2007-2014.

Државе чланице ЕУ	Држављани	Држављани	Недржављани	Недржављани
	2007	2014	2007	2014
Аустрија	3,5	4,7	9,0	10,1
Белгија	6,4	6,9	16,4	17,6
Чешка	5,3	6,2	9,1	7,0
Данска	3,4	6,0	8,2	12,3
Финска	6,7	8,3	14,5	16,8
Француска	6,7	8,3	14,5	16,8
Немачка	7,8	4,5	14,6	7,9
Грчка	8,4	25,8	8,7	34,5
Мађарска	7,5	7,8	4,3	6,0
Ирска	4,3	11,0	5,9	13,5
Италија	6,0	12,3	7,9	16,4
Луксембург	3,6	4,4	4,6	7,2
Холандија	3,1	6,1	7,6	12,0
Норвешка	2,3	2,9	5,1	7,9
Пољска	9,7	9,1	9,4	12,1
Словачка Реп.	11,2	13,3	6,8	7,4
Словенија	4,9	9,6	5,7	13,0
Шпанија	7,9	22,8	10,3	33,3
Шведска	5,3	6,2	12,1	16,4
Уједињено Краљевство	5,0	6,1	7,6	7,1
ЕУ 28	6,8	9,8	9,9	14,9

Извор: OECD, *OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics*, OECD Publishing, Paris, 2016, p. 27. Модификовано.

Као важан индикатор депривираниости држављана трећих земаља на тржишту рада јесте пораст дуготрајне незапослености (активно тражење запослења дуже од 12 месеци), од 36,6% у 2009. години на 48,9% 2015. године.¹² Такође, према подацима ОЕЦД-а, стопа запослености недржављана чланица ЕУ за период од 2007. до 2014. године опала је са 68,6% на 66,1%, док је за грађане ЕУ стопа запослености од 71,2%, остала стабилна у оба временска пресека.¹³ Детаљнијом анализом података стиче се увид у приметно опадање укупне стопе запослености како нижеобразованих недржављана са 57% 2007. на 53,8% 2014. године, тако и високообразованих са 86,2% на 75,1%¹⁴ за исти временски период. Оцена положаја држављана трећих држава, у домену рада и услова рада, обухвата и проценат ангажованих на повременим и привременим пословима. Овакав вид радног ангажовања је често извор егзистенцијалне несигурности и ограничења у остваривању права из радног односа. Запослење на одређено време недржављана ЕУ у старосном добу од 20-64 година 2015. године је износило 21,4% наспрам 12,9% држављана исте старосне доби¹⁵. Ангажовање на хонорарним пословима такође је учесталије у популацији недржављана у односу на држављане чланице ЕУ.

Табела 2. Хонорарно запослење недржављања према годинама старости, 2015. година

Старосна доб	Држављани	Недржављани
20 - 64	23,2%	28,3%
25 - 54	22,5%	27,6%
55 - 64	27,2%	30,64%

Извор: Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, Eurostat, Luxembourg, 2017., p. 28.

Темељ успешне интеграције држављана трећих држава условљен је њиховим активним укључивањем на тржиште рада. Међутим, индикатори позиције имиграната на тржишту

12 Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, нав. дело, p. 21.

13 OECD, *OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics*, OECD Publishing, Paris, 2016, pp. 25.

14 Исто.

15 Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, нав. дело, p. 26.

рада држава чланица ЕУ, указују на висок ниво њихове депривираниости, што за последицу има значајан степен ризика од сиромаштва и социјалног искључивања. Према Еуростату стопа ризика *AROPE* (*At risk of poverty or social exclusion*) за популацију недржављана износила је 48,4%, при чему су значајније погођена деца са мигрантским пореклом (37,4%) у односу на децу домицилног становништва (18,9%).¹⁶ Такође, неповољан положај миграната у земљама чланицама ЕУ огледа се и кроз вишу стопу ризика од сиромаштва за запослене недржављане (18,2%) у поређењу са ризиком од 8,4% за радно ангажоване држављане¹⁷. Такође, индикатори интеграције миграната за период од 2006. до 2017. године бележе негативне промене у односу на дужину проналаска запослења, становање у неадекватним условима и ризик од релативног сиромаштва.

Табела 3. Индикатори интеграције имиграната у ЕУ, 2017. година (у %)

ЕУ	Исход за стране држављане	Страно/ домицилно становништво	2006-2007. промене за недржављане
Запосленост	64.3	-3.5	1.4
Незапосленост	11.4	4.3	0,4
Дуготрајна незапосленост	48.4	0.1	7.1
Учешће на тржишту рада	72.9	-0.4	1.9
Радно ангажовање на нископлаћеним пословима	20.1	12.3	0.0
Преквалификовани радници	34.0	13.0	1.0
Самозапошљавање	12.6	0.7	0.8
Релативно сиромаштво	30.0	13.0	5.0

Извор: OECD, *Indicator of immigrant integration*, Internet, <https://www1.compareyourcountry.org/indicators-of-immigrant-integration/en/0/all/default/all/EU>, 26/10/2019. Модификовано.

16 Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, нав. дело, р. 49-50.

17 Исто, стр. 51.

Индикатори интеграције имиграната који се односе на тржиште рада за 2017. годину, указују да је ова групација грађана и даље депривирана на тржишту радне снаге у односу на домицилно становништво. Недржављани ЕУ су дуже времена незапослени, у већем проценту ангажовани на ниско плаћеним пословима и да су у знатно вишем проценту изложени релативном сиромаштву. Поред квантитативних индикатора, као препрека бољем позиционирању миграната на тржишту рада препознате су културолошке и административне препреке: језичке баријере, проблем са нострификацијом диплома, дуготрајност процеса добијања радне дозволе, не ретко и дискриминација у односу на етничку или расну припадност.

3. ПРИСТУП ДРЖАВЉАНА ТРЕЋИХ ЗЕМАЉА ТРЖИШТИМА РАДА У НЕМАЧКОЈ, ШВЕДСКОЈ И УЈЕДИЊЕНОМ КРАЉЕВСТВУ

У оквиру ове целине разматрамо три државе у Европској унији које су последњих година примиле највећи удео присилних миграната и које припадају различитим режимима држава благостања у Европи – Немачка, Шведска и Уједињено Краљевство. У оквиру миграционе политике одабраних држава разматрамо легислативни оквир приступу тржишту рада за присилне мигранате, као и програме и мере економске и социјалне интеграције у пракси.

Федерално државно уређење у Немачкој има за последицу велики варијетет политике азила међу субнационалним нивоима власти, као и програме и мере интеграције присилних миграната на тржиште рада, те је ова држава тек 2016. године увела први *Закон о интеграцији*. Овај закон у оквиру „мера интеграције избеглица“ прописује укључивање избеглица на тржиште рада у ниско плаћеним пословима у току трајања одлучивања о статусу азиланта, са условљавањем да ако одбију понуђени посао да им се умање бенефиције по основу избегличког статуса.

Приступ политици азила је заснован на „кључу за распршивање миграната“ (*dispersal key*), који се заснива на томе да се присилним мигрантима одређује територија на којој смеју да бораве у току и након доношења одлуке о признавању права на азил. Поменути приступ уоквирен је најпре *Законом о интеграцији* којим се додељује право федералним државама да одреде место пребивалишта избеглицама са статусом азиланата како би прилив миграната био равномерније распоређен, као и да прихвате или одбију законску могућност да врше „проверу приоритета на тржишту рада“ како странци не би угрожавали тржиште рада за домицилно становништво.¹⁸ Исти приступ се примењује и код приступа професионалним обукама, док се у међупериоду број региона који врше проверу приоритета смањило, те је сада она заступљена у 23 од 156 региона¹⁹. Поред свега наведеног, постоји обавеза азиланата да након добијања статуса имају пребивалиште у федералној држави у којој су стекли тај статус приликом расподеле бар три године, уз одређене изузетке.²⁰ Поред ограничавања приступу тржишта рада само на она локална тржишта где је мигранту одобрено боравиште, тражиоцима азила ограничене су и форме запослења. Тако тражиоцима азила није дозвољено samozapošljavanje, као и што може, према *Закону о азилу*, бити обавезно да остану до шест месеци у прихватном центру након подношења захтева за азил, уз могућност одузимања накнаде према *Закону о тражиоцима азила* уколико путем запослења остваре више од 50% вредности дневница у овој држави.²¹ Обавеза боравка у прихватним центрима, која може трајати и до две године, а коју су користиле од 2017. године Баварска и Саксонија²², може пролонгирати период укључивања тражилаца на тржиште рада у Немачкој (Табела 1), који је оцењен као врло ефикасан с обзиром на то да *Директива о условима пријема 2013/33/EU* прописује да максимални период не буде дужи од 9 месеци.

18 Integrationsgesetz, *Bundesgesetzblatt Teil I*, vol. 39, pp. 1939-1949, 2016.

19 Asylum Information Database (AIDA), *Country Report: Germany*, Internet, https://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_de_2018update.pdf, 12/10/2019.

20 Eva Degler, Thomas Liebig, Anne-Sophie Senner, *Integrating Refugees into the Labour Market - Where Does Germany Stand?*, ifo DICE Report 15 (3), pp. 6-10, ifo Institute, Munich, 2017.

21 European Parliamentary Research Service (EPRS), *Work and social welfare for asylum-seekers and refugees*, European Union, European Parliament, 2015.

22 Asylum Information Database (AIDA), *Country Report: Germany*, нав. дело.

Истраживање спроведено са избеглицама у Немачкој показало је да избегличкој популацији нису довољно јасне смернице за укључивање у тржиште рада, као и да постоји одбијање од стране послодаваца да их запосле јер послодавци немају информације о таквој могућности, а често их и одбијају услед непознавања немачког језика.²³ Повезаност познавања језика и шанси на тржишту рада показују и подаци да избеглице са средњим знањем немачког језика имају веће стопе запослености (65%) у односу на оне са основним знањем (25%) са једне стране, док проблем представља недовољан број места на Интеграционим курсевима у односу на број приспелих тражилаца азила, те је тако у 2016. години око 240 000 особа остало искључено од укупно 560 000 који су стекли услове за укључивање у овај програм.²⁴ Упркос томе што је скоро петина избеглица која је приспела у Немачку била високообразована, изостале су мере интеграције и понуда послова која би била прилагођене тражиоцима азила са вишим степеном образовања, као и што је установљено да су их послодавци у досадашњем периоду запошљавали на позицијама које подразумевају низак степен квалификација.²⁵

---

23 European Foundation for Democracy, *Refugees in Europe. Review of integration practices and policies*, European Foundation for Democracy, Brussels, 2018.

24 OECD, *Finding their Way. Labour Market Integration of Refugees in Germany*, OECD Publishing, Paris, 2017; OECD, *Making Integration Work: Refugees and Others in Need of Protection*, OECD Publishing, Paris, 2016.

25 Eva Degler, Thomas Liebig, Anne-Sophie Senner, *Integrating Refugees into the Labour Market - Where Does Germany Stand?*, нав. дело.

Табела 4. Легислативни оквир приступа тржишту рада за тражиоце азила у Немачкој, Шведској и Уједињеном Краљевству

	Немачка	Шведска	Уједињено Краљевство
Да ли закон омогућава тражиоцима азила приступ тржишту рада?	Да, за 3 месеца	Да, за један дан	Да, за једну годину
Да ли закон омогућава приступ запослењу само након испитивања тржишта рада?	У већини не.	Не.	Да.
Да ли закон дозвољава тражиоцима азила да раде само у одређеним секторима?	Да, без могућности самозапошљавања	Да, само у сектору са ниским квалификацијама	Да, само у секторима са дефицитом радне снаге
Да ли закон ограничава запослење тражилаца азила на максимално радно време?	Не.	Не.	Не.
Постоје ли ограничења приступа запошљавању у пракси?	Да.	Да.	Да.

Извор: Asylum Information Database (AIDA), *Country reports 2018*, Internet, <https://www.asylumineurope.org/reports>, 12/10/2019. Модификовано.

У Шведској, као и у Немачкој, је од 2016. године прописана законска обавеза да општине сразмерно прихвате одређени део тражилаца азила који приспупају у ту државу, као и што су развијени програми стажирања/рада уз образовање и тренинг (*Step-in Job programme*) који се реализују преко Службе за запошљавање, за послове за којима постоји потреба на тржишту рада.²⁶ Шведски систем дисперзије присилних миграната заснован је на два стуба: процени тражиоца

²⁶ European Foundation for Democracy, *Refugees in Europe. Review of integration practices and policies*, нав. дело.

азила у комбинацији са проценом који тип миграната би био најпогоднији за локална тржишта рада. У вези са тим, Шведска агенција за миграције сместа мигранте са ниским финансијским ресурсима у различите регионе, док они који поседују довољно финансијских ресурса за живот у Шведској могу одабрати место боравишта и често бирају урбане средине због веће могућности запошљавања.²⁷

Тражиоци азила у Шведској радно су ангажовани на пословима за које су потребни нижи нивои квалификација, услед језичких баријера и незапослености младог домицилног становништва, док је од 2017. године омогућено да они висококвалификовани за којима постоји потреба на тржишту рада добију статус економског мигранта, уколико им је захтев за азил одбијен, а послодавац понуди бар једногодишњи уговор.²⁸ Рад у сектору са ниским квалификацијама охрабрен је и спровођењем програма субвенционисања запошљавања, пошто се послови нуде у угоститељству, хотиелејерству, малопродаји и друго. Упркос томе што су послодавцима покривени трошкови до 80% плате запосленог, они често након истека две године замене субвенционисаног радника другим таквим радником без омогућавања услова за напредовање.²⁹

У Уједињеном Краљевству тек након истека од годину дана од поношења захтева за азил присилни мигранти могу добити дозволу да приступе тржишту рада (Табела 1), што значи да се у овој држави не примењује горенаведена Директива о условима пријема из 2013. године. Поред пролонгираног периода времена за приступ тржишту рада, постоје јасна ограничења у погледу сектора запослења. Они који добију дозволу за рад могу се запослити само у оквиру врло прецизно дефинисаних занимања која су дефицитарна на тржишту рада, док са друге стране не постоје посебни програми

---

27 Giulia Galera, et al., *Integration of Migrants, Refugees and Asylum Seekers in Remote Areas with Declining Populations*, *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers*, 2018/03, OECD Publishing, Paris, 2018.

28 Asylum Information Database (AIDA), *Country Report: Sweden*, Internet, <https://www.asylumineurope.org/reports/country/sweden>, 12/10/2019.

29 Migration Policy Centre, *From Refugees to Workers. Mapping Labour-Market Integration Support Measures for Asylum Seekers and Refugees in EU Member States. Volume 1: Comparative Analysis and Policy Findings*, Gutersloh, Germany, Bertelsmann Stiftung, 2016.

преквалификација за ову популацију.³⁰ Слично као у Немачкој, у Уједињеном Краљевству постоји различита пракса интеграције на тржиште рада у зависности од исподнационалних нивоа власти. Практика интеграције у Уједињеном Краљевству је изузетно шаренолика, почевши од тога да у Енглеској уопште не постоји стратегија интеграције избеглица и тражилаца азила нити одлука централне владе у овом правцу, док су на територији Шкотске и Велса владе од почетка мигрантске кризе донеле стратегије које се спецификовано односе на интеграцију на тржиште рада.³¹ Чак и након стицања статуса избеглице, ови мигранти имају ограничен приступ тржишту рада пошто је њихов статус ограничен на петогодишњи период са могућношћу обнављања статуса, што представља препреку за послодавце да запошљавају избегличку популацију у перспективи дугорочног радног односа.³² Са друге стране, ова популација тиме остаје ускраћена и за мобилност на тржишту рада у смислу напредовања.

ЗАКЉУЧАК

Право на рад и адекватне услове рада, једно је од елементарних људских права, гарантовано низом међународно признатих докумената. Када је то право ограничено или недоступно, као последица се јавља ризик од сиромаштва и социјалног искључивања. Анализирани индикатори европског тржишта рада за држављане трећих земаља указују на дубоку депривираност ове групе грађана у вези са правом на рад. Ограничења су постала додатно изражена наступањем мигрантске кризе 2015. године и појавом таласа нелегалних миграција и трговине људима, што је за последицу имало секуритизацију миграционих политика. Оцена је да је недовољно ефикасно управљање миграцијама на подручју Европе последица одсуства заједничке политике на нивоу

30 Asylum Information Database (AIDA), *Country Report: United Kingdom*, Internet, 2018 <https://www.asylumineurope.org/reports/country/united-kingdom>, 13/10/2019.

31 Migration Policy Centre, *From Refugees to Workers. Mapping Labour-Market Integration Support Measures for Asylum Seekers and Refugees in EU Member States. Volume II: Literature Review and Country Case Studies*, Gutersloh, Germany, Bertelsmann Stiftung, 2016.

32 Migration Policy Centre, *From Refugees to Workers. Mapping Labour-Market Integration Support Measures for Asylum Seekers and Refugees in EU Member States. Volume I: Comparative Analysis and Policy Findings*, нав. дело.

ЕУ, затим свођења миграција на мекану област политике и коначно третирање имиграната као објекта интеграције пред којим држава дестинације поставља стриктне захтеве.³³ Мада се у документима ЕУ интеграција миграната препознаје као двосмеран процес, чини се да су програми за имигранте недовољно подржавајући и да су водили социјалном искључивању са тржишта рада у највећем броју европских држава. Последњих неколико година препознато је да управљање миграцијама захтева тросмеран процес између државе порекла, дестинације и имигранта као субјекта процеса интеграције.

Претходни налази да су политике миграције конвергирале у Европи упркос „различитим историјским традицијама имиграције и интеграције“³⁴ потврђени су и након последње мигрантске кризе. Конвергирање неповољних исхода на тржишту рада за присилне мигранте узроковано је конвергирајућом праксом ограничавања приступа тржишту рада у европским државама. Засновано на анализи политике приступа тржишту рада у Немачкој, Шведској и Уједњеном Краљевству, можемо закључити да постоје две праксе искључивања недржављана са локалних тржишта рада. Прво, у оквиру држава су забележени „кључеви за распршивање миграната“ као територијална димензија ограничавања приступа локалним тржиштима рада, што може бити посебно проблематично за краткорочне и дугорочне исходе на тржишту рада јер они понајвише зависе од могућности локалних тржишта рада.³⁵ Друго, забележена је пракса ограничавања приступа тржиштима рада за држављане трећих земаља према секторима или типовима запослења, па им је тако ограничен приступ пословима који подразумевају висок степен квалификација, као и приступа samozапосљавању.

---

33 Саша Божић, Симона Кути, „Европска политика интеграција: од стандардизирања мера за земље ЕУ према интеграцијском сервису утемељеном на друштвенознантственим појавама“, *Ревија за социологију*, бр.48/2018, стр. 49-75.

34 Simon Green, „Divergent Traditions, Converging Responses: Immigration and Integration Policy in the UK and Germany“, *German Politics*, Volume 16, Issue 1, pp. 95-115.

35 Aslund Olof, Rooth Dan-Olof (2007), „Do When and Where Matter? Initial Labor Market Conditions and Immigrant Earnings“, *Economic Journal*, Vol. 117, No. 3, pp. 422-448.

ЛИТЕРАТУРА

Божић Саша, Кути Симона, „Европска политика интеграција: од стандардизирања мера за земље ЕУ према интеграцијском сервису утемељеном на друштвенознантственим појавама“, *Ревивија за социологију*, бр.48/2018, стр. 49-75.

Марковић Лидија, „Миграције-изазов, проблем или карактеристика нашег доба?“, *Европске свеске*, бр.4/2017, стр. 11-14.

Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Germany, Internet, https://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_de_2018update.pdf, 12/10/2019.

Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Sweden, 2018, <https://www.asylumineurope.org/reports/country/sweden>, 12/10/2019.

Asylum Information Database (AIDA), Country Report: United Kingdom, Internet, 2018 <https://www.asylumineurope.org/reports/country/united-kingdom>, 13/10/2019.

Asylum Information Database (AIDA), Country reports 2018, Internet, <https://www.asylumineurope.org/reports>, 12/10/2019.

Eurostat, *Asylum statistics*, Internet, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics, 5/10/2019.

Blau Francine, Mackie Christopher, *The Economic and Fiscal Consequences of Immigration*, A Report of the National Academies, Washington DC, 2016.

Constant Amelie, *Do Migrants Take the Jobs of Native Workers?*, IZA World of Labor: 10, 2014.

Cross Malcolm, *Migrants and the Generational Transition in European Cities. The Interaction of Economic, Spatial and Social Factors in the Generation of Social Exclusion, with Particular Reference to Young People, Application to the Fourth Framework Programme of the European Union (TSER)*, ERCOMER, Utrecht, 1998.

Degler Eva, Liebig Thomas, Senner Anne-Sophie, *Integrating Refugees into the Labour Market - Where Does Germany Stand?*, ifo DICE Report 15 (3), pp. 6-10, ifo Institute, Munich, 2017.

Dustmann Christian, Tommaso Frattini, Preston Ian, „The Effect of Immigration along the Distribution of Wages”, *Review of Economic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 80(1), pp. 145-173.

Galera Giulia, et al., *Integration of Migrants, Refugees and Asylum Seekers in Remote Areas with Declining Populations*”, *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers*, 2018/03, OECD Publishing, Paris, 2018.

Green Simon, *Divergent Traditions, Converging Responses: Immigration and Integration Policy in the UK and Germany*, *German Politics*, Volume 16, Issue 1, pp. 95-115.

Integrationsgesetz, *Bundesgesetzblatt Teil I*, vol. 39, pp. 1939-1949, 2016.

Edo Anthony, Toubal Farid, „Selective Immigration Policies and Wages Inequality”, *Review of International Economics*, Wiley Blackwell, 23(1), pp. 160-187.

European Foundation for Democracy, *Refugees in Europe. Review of integration practices and policies*, European Foundation for Democracy, Brussels, 2018.

European Parliamentary Research Service (EPRS), *Work and social welfare for asylum-seekers and refugees*, European Union, European Parliament, 2015.

Eurostat, *Migrant integration 2017 edition*, Eurostat, Luxembourg, 2017.

Migration Policy Centre, *From Refugees to Workers. Mapping Labour-Market Integration Support Measures for Asylum Seekers and Refugees in EU Member States. Volume I: Comparative Analysis and Policy Findings*, Gutersloh, Germany, Bertelsmann Stiftung, 2016.

Migration Policy Centre, *From Refugees to Workers. Mapping Labour-Market Integration Support Measures for Asylum Seekers and Refugees in EU Member States. Volume II: Literature Review and Country Case Studies*, Gutersloh, Germany, Bertelsmann Stiftung, 2016.

Nickell Stephen, Saleheen Jumana, *The Impact of Immigration on Occupational Wages: Evidence from Britain*, Bank of England, London, 2015.

OECD, *How are Refugees Faring on the Labour Market in Europe?*, European Union, Luxembourg, 2016.

OECD, *OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics*, OECD Publishing, Paris, 2016.

OECD, *Finding their Way. Labour Market Integration of Refugees in Germany*, OECD Publishing, Paris, 2017.

OECD, *Indicator of immigrant integration*, Internet, <https://www1.compareyourcountry.org/indicators-of-immigrant-integration/en/0/all/default/all/EU>, 26/10/2019.

OECD, *Making Integration Work: Refugees and Others in Need of Protection*, OECD Publishing, Paris, 2016.

Olof Aslund, Dan-Olof Rooth (2007), „Do When and Where Matter? Initial Labor Market Conditions and Immigrant Earnings”, *Economic Journal*, Vol. 117, No. 3, pp. 422-448.

Schierup Carl-Ulrik, „Diversity” and Social Exclusion in Third Way Sweden, *The ”Swedish Model” in Transition, 1975–2005*, REMESO, Norrköping, 2010.

Schierup Carl-Ulrik, Ålund Aleksandra, Likić-Brborić Branka, „Migration, Precarization and the Democratic Deficit in Global Governance“, *International Migration*, John Wiley & Sons Ltd, 53(3), pp. 50–63.

**Suzana Mihajlovic Babic
Natasa Milosevic**

SOCIAL EXCLUSION OF THIRD-COUNTRY NATIONALS FROM EUROPEAN LABOR MARKETS

Resume

The large influx of migrants since the 2015 migrant crisis in Europe forced national states and European Union to adapt to new demographic circumstances. Soon, these changes fueled the challenges of adapting economic and social policies to achieve positive outcomes for both parties - host countries and forced migrants. Considering that provision of social rights within national states is based on the principle of citizenship and that in the field of social policy states have retained a high level of autonomy, in spite of obligation to coordinate in other areas within EU, this paper analyzes the consequences of such relations on claiming the right to work of for migrant population.

The analysis of indicators of migrants integration into the European labor market (activity rates, employment and unemployment rates) confirms the failure of the integration process of migrants (ovo bih izbrisao, suvišno je) in the aftermath of the refugee crisis. The basic conclusion is that the overall quality of life of this population group is lower than the quality of life of EU citizens, based on indicators of poverty and social exclusion.

In the area of labor market, unfavorable outcomes for migrants can be linked to the policies and programs of nation-states that shape access to labor markets for non-nationals. We can conclude that there are two practices of excluding non-nationals from local labor markets in Europe. First, within the states, „dispersal keys“ have been viewed as an obstacle to local labor market access. Secondly, the practice of restricting access to labor markets for third-country nationals by sector or type of employment has been recorded, thereby restricting access to jobs that involve high levels of qualifications as well as access to self-employment.

Keywords: social exclusion, forced migration, labor market, programs, outcomes.

---

* Овај рад је примљен 05. новембра 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. новембра 2019. године.

УДК 364.785-053.9+159.922.6(049.3)

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.32019.6>

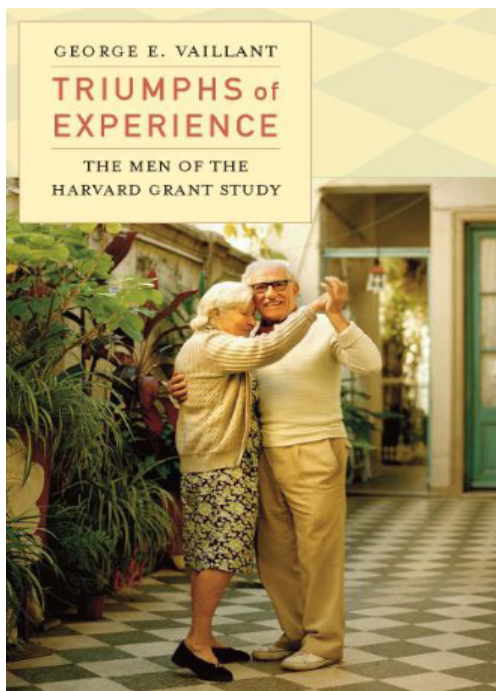
број 3/2019

Приказ

стр. 103-105

Зоран Весић*

**George E. Vaillant TRIUMPHS OF
EXPERIENCE - THE MEN OF THE
HARVARD GRANT STUDY Belknap Press;
1 edition, USA, 2012.**

Пре 81 годину, давне 1938., група истраживача са Универзитета Харвард је покренула студију која ће постати

---

* zvesic@gmail.com

најдужа лонгитудинална студија икада. Они су узели 268 студената друге године Универзитета и започели студију која је за циљ имала да пружи нова сазнања о здрављу и успешном старењу, као и који фактори и на који начин утичу на тај процес. Тако је настала Харвардска студија развоја одраслих (The Harvard Study of Adult Development) или како је познатија Грантова студија. Књига “Триумфс оф Експириенце - Triumphs of Experience - The Men of the Harvard Grant Study” управо описује ову студију и њене најважније налазе.

Џорџ Ваилант је сумирао пет најважнијих лекција које смо научили из ове студије. Прво, најважнија ствар која људе чини испуњеним и срећним су односи испуњени љубављу. Студија је показала да чак и особе које имају успешне професионалне каријере и зарађују пуно, као и они који су одличног физичког здравља, нису испуњени без оваквих односа. Друго, новац и моћ чине само мали део наших живота и не постоји корелација са осећајем среће. Другим речима, можете бити богати и моћни, али то неће имати скоро никакав утицај на ваш осећај среће. Треће, током свог живота људи могу постати значајно срећнији, независно од тога како смо живот започели. То практично значи да никада није касно за било какву позитивну промену, чак ни онда када смо у годинама и када нас називају старијим особама. Четврто, односи са другим људима, квалитетни односи и рад су апсолутно неопходни за срећу и ови фактори добијају на значају током година. Пето, знати како да се носиш са изазовима у животу, људе чини срећнијим, посебно када развоју осећај бриге за друге особе и њихов рад постане продуктиван.

Студија је започела са испитаницима који су сви били мушкарци (женама у то време није било дозвољено да студирају на Харварду), она се током времена мењала, укључивањем и друге деце из сиромашних предграђа Бостона, супруга иницијалне групе испитаника током седамдесетих година прошлог века и данас деце тих испитаника. Такође, њени истраживачки циљеви су се такође мењали, али најважнији и недвосмислен закључак ове студије је управо тај да су најсрећнији и најздравији људи они који током свог живота негују и одржавају искрене односе пуне љубави, као и да постојање оваквих односа као предиктор дугог и здравог живота

је у најмању руку једнак, ако не и важнији од параметара који се односе на физичко здравље (ниво холестерола, шећера у крви, вредности крвног притиска...), начина исхране и вежбања.

Говорећи о студији, Џорџ Ваилант је у књизи написао да је ова пролонгирана проспективна студија поклон који нам стално нешто даје и стално нас изненађује својим налазима. Студија је, рецимо, показала да особе могу да се избаве и опораве од лошег детињства, али да су сећања на срећно детињство извор снаге једне особе кроз цео њен живот. Брак или веза доноси много више задовољства после 70 године живота, а физичко старење после 80 године живота је много мање условљено нашим генима, а неупоредиво више навикама које смо усвојили пре своје 50 године. Услови околине у којој живимо, социјална класа којој припадамо, да ли потичемо из дисфункционалне породице или не, има мањи утицај на наше здравље у старијем добу, него постојање доброг начина савладавања стреса и постојања квалитетних односа. Током времена, ова студија је јасно указала на штетан утицај алкохола на развој и дефинисала га као снажан предиктор краћег трајања живота.

У тренутку када је писана ова књига, од 31 учесника, који нису успели да остваре односе са другим људима који су их испуњавали и чинили срећнима, у истраживању, њих 4 је било живо (око 13%), док је насупрот томе чак трећина испитаника који су имали такве односе у свом животу била још увек жива.

Вредност ове књиге је управо о томе што нас упознаје са резултатима једне од најзначајнијих студија у овој области која постоји. Ови налази имају такву вредност да нас терају да размислимо о приоритетима у нашим животима, личним и професионалним циљевима. А оно што је најлепше од свега јесте што студија још траје и што можемо само да замислимо какве ћемо још ствари научити из ње. Као да одмотавамо слој по слој и оно што видимо нас чини још знатичељнијима и срећнијима.

---

* Овај рад је примљен 24. октобра 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. новембра 2019. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Редакција часописа *Социјална политика* прихвата радове који су уређени на следећи начин.

Радови који нису усклађени са датим упутствима неће бити разматрани за објављивање у часопису.

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту Times New Roman, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold* и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднаслови се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима *Bold* (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносити командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту **Times New Roman**, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*.

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

● **приликом навођења монографије/књиге фуснота мора садржати:**

- Име и презиме аутора, наслов рада курсивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

● **приликом навођења чланака из часописа:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курсивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година излажења и број стране.

- **Пример:** Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.

● **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**

- Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курсивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.

- **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: Србија – *политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.

● **приликом навођења извора са Интернета** (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):

- Име и презиме аутора, наслов чланка курсивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.

- **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013

● **приликом навођења архивске грађе:**

- мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.

● **приликом навођења прописа/закона:**

- Пуним називом прописа/закона, курзивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.

- **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

• **приликом навођења публикација у новинама:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања

- **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчилов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.

• **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:**

- Исто, број стране

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54. Исто, стр. 55

• **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:**

- Име, презиме аутора, назив извора, нав.дело, број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав. дело, стр. 54.

Код уноса табела и графикана користити:

Изнад табеле/графикана центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикана пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме аутора** на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога наслов рада на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт

12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима политиколошке тематике.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа, www.sopolitika.rs.

Текстове слати у електронском облику на адресу:

redakcija@sopolitika.rs.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
364

СОЦИЈАЛНА политика = Social policy : часопис
за теорију и праксу социјалне политике и социјалног
рада / главни и одговорни уредник Зоран Васић.
- Год. 1 бр. 1 (1951) год. 47, бр. 3/4 (1992) ; год 48,
бр. 1 (2013) - . - Београд : Институт за политичке
студије, 1951-1992; 2013 - (Житиште: Ситопринт) - 24 см

Три пута годишње. – Од 1959. почиње двоструко
обележавање годишта, урачунате су године часописа
Весник рада (1946-1951). - Је наставак Весника рада
ISSN 0038-0091 – Социјална политика (Београд)

COBISS.SR-ID 118295

- Јасна Кнежевић • Дијана Јанковић • Миона Гајић
- Виолета Марковић • Ива Бранковић • Нада Шарац
- Сузана Михајловић Бабић • Наташа Милошевић
- Зоран Весић

ISSN 0038-0091 УДК 364 год. 54 № 03/2019.

